

**UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” din IAȘI
FACULTATEA DE ISTORIE**

Învățământ la distanță

ORIGINILE PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Autor: Conf.univ.dr. Claudiu-Lucian TOPOR

Titular: Prof.univ.dr. Gheorghe CLIVETI

**ANUL II
SEMESTRUL I
2016-2017**

Originile Primului Război Mondial

Tematica cursului

I Geneza unei preocupari istoriografice.

I.1 Curente, tendințe, interpretări

II. Marile cauze sau originile îndepărtate ale războiului

II. 1 Sistemele de alianță (1871-1914).

II. 2 Crizele politice internaționale. Tensiuni și focare de conflict

II. 3 Configurația războiului modern. Inarmările și strategiile militare

II. 4 Curente ideologice. Naționalism, militarism, imperialism

II. 5 Determinismul economic. Exportul de capital, investițiile, comerțul mondial

III Responsabilități în mecanismul deciziei politice

III.1. Șefii de stat – Europa monarhică în fața războiului

III.2. Miniștrii și guverne / politicieni și militari

III.3. Presa internațională și diplomația

I. Geneza unei preocupări istoriografice. Curente, tendințe, interpretări

Istoricul britanic A.J.P. Taylor afirma cândva că „relațiile dintre puteri au determinat istoria Europei”, iar raționamentul său pare cu atât mai plin de teme în cazul studierii originilor a ceea ce contemporanii au numit „Marele Război”. Începând din august 1914 și până în prezent, problema originilor primului război mondial a creat o intensă dezbateră în istoriografie, relevând controverse, care, în anumite cazuri, nu sunt pe deplin elucidate nici astăzi. Nici un alt război din istoria omenirii nu a mai atras atenția unui număr atât de mare de istorici, scriitori sau memorialiști. (Cercetătorul Vladimir Dedijer, unul dintre experții momentului Sarajevo, sesiza că doar despre oribila crimă din capitala Bosniei existau în 1966 peste trei mii de titluri!!!).

Datorită impactului teribil al acestui conflict asupra istoriei mondiale, majoritatea cărților dedicate chestiunii abordează problema cauzelor profunde („originile”) sau a marilor responsabilități. Cuvintele „origini” sau „cauze” au devenit comune în cercetarea acestei chestiuni. Cele mai multe dintre studii au în vedere „marile” evenimente, procese istorice sau structuri de putere. Ele se referă fie la sistemele continentale de alianță, fie insistă asupra marilor concepții ideologice (naționalismul, imperialismul sau militarismul) sau relevă comportamentul marilor personalități (concepțiile, capriciile, unora dintre suverani – Franz Iosef; Wilhelm al II-lea, țarul Nicolae al II-lea, etc). O atare situație își are desigur explicațiile ei. Alexis de Tocqueville (*Despre democrație în America*, vol. 2, pp. 85-88) afirma că istoricii care scriu în perioade dominate de regimuri aristocratice ale puterii sunt înclinați să raporteze toate întâmplările la o voință particulară, să atribuie cele mai importante explicații unor incidente fără importanță. Spre deosebire de aceștia – susținea Toqueville- istoricii ce scriu în timpul unor regimuri democratice atribuie mai greu vreo influență catalizatoare personalităților, creditând grupul, comunitatea, poporul, în defavoarea individualității. În toate epocile istorice o parte din evenimentele petrecute se pot atribui unor circumstanțe foarte generale, în vreme ce o altă parte revine unor influențe specifice. Cele două tipuri de cauze au caracterizat și declanșarea războiului mondial din 1914.

Dezbaterea privind originile războiului, mai ales în perioada interbelică, a rămas preponderent confuză și apologetică. Credița generală a participanților s-a cantonat în enunțul responsabilității limitate datorată faptului că pretutindeni războiul a fost judecat ca legitim, având o tentă defensivă. Nimeni nu s-a împăcat cu povara responsabilității exclusive. Chiar și istoricii din afara Europei incriminează denumirea de război mondial, sub pretextul că nu întreaga omenire ar fi fost părtașă la derularea tragediei. Puterile europene au aruncat vinovăția unele împotriva altora, deși, în realitate, nimeni nu a făcut vreun pas decisiv ca să prevină catastrofa. Discursul istoric a rămas mult timp tributar controverselor politice și tendințelor revizionismului. Atâta timp cât reconcilierea între națiuni a întârziat, adevărul a rămas o problemă de importanță secundară.

Primele „istorii” au fost produsul guvernelor beligerante în efortul de a justifica acțiunile lor în fața opiniei publice. Ele se fundamentau pe faimoasele cărți colorate, care au văzut lumina tiparului chiar din luna august 1914. Primii au fost britanicii, care chiar

din secolul XIX au pretins guvernului să publice corespondență diplomatică și să o prezinte parlamentului. Au rezultat astfel Cățile Albastre. O colecție de acte ale politicii externe selectate suficient de atent ca să protejeze reputația guvernului. În deceniile de dinainte de 1914 alte țări au urmat și ele exemplul. Nu se poate pretinde că aceste cărți colorate (cele albe germane, roșii austro-ungare, galbene franceze, verzi românești, etc) oferă integral și necenzurat textul corespondenței diplomatice, dar, cu toate acestea, ele au oferit suport documentar primelor istorii ale crizei din iulie (1914). În timpul războiului și primii ani după pace se poate observa printre intelectualii mobilizați să sprijine dezideratele naționale o tendință clară de autocenzură patriotică. Kurt Riezler (biograful lui Bethmann Hollweg) îi solicită unui istoric binecunoscut din München (Karl Alexander von Müller) să scrie o operă bazată pe documente atent selecționate, care să justifice cauza guvernului german. Müller, după ce a consultat sursele disponibile, a refuzat să dea curs acestui proiect. Refuzul nu a însemnat că acceptă ideea responsabilității germane privind geneza războiului. A devenit imediat principalul critic al regimului Republicii de la Weimar și mai târziu suporter al regimului nazist. Un alt exemplu: John Holland Rose, istoric britanic din școala de la Cambridge, a reușit să obțină acces neîngrădit la arhivele Foreign Office, după ce Arthur Balfour (prim-ministru al conservatorilor între 1902-1905) a afirmat că este de importanță publică edificarea unei concepții asupra politicii germane ce a condus către război. Rose trebuia să o prezinte cum știa el mai bine. Și lucrurile s-au petrecut întocmai: după ce s-a opus în treacăt intervenției britanice în război, Rose își schimbă perspectiva și scrie câteva cărți despre originile războiului, unde justifică politica guvernului englez. În această perioadă vocile critice sunt rare. În Germania, prințul Karl Lichnowsky, fostul ambasador la Londra între 1912-1914, preocupat de reabilitarea reputației proprii în rândul elitei, redactează în 1916 un memorandum unde susține că a informat guvernul, cu diferite ocazii, despre faptul că Marea Britanie va intra în război. Numai că liderii de la Berlin i-au nesocotit atât lui avertismentele, cât și încercările disperate ale secretarului de stat britanic, Edward Grey, de rezolvare a crizei. Sau în Franța, argumentele expuse de Mathias Morhardt (Secretarul general al Ligii Drepturilor Omului), care susținea că președintele Poincaré a cedat progresiv Rusiei libertatea de manevră în politica franceză. În 1917 deja pseudonimul „Poincaré la guerre” este utilizat de criticii președintelui, care sugerau că elemente de ordin afectiv (originile alsaciene) au împins președintele și politica franceză către ideea revanșei pentru înfrângerea suferită în războiul din 1870.

Pe lângă tendința firească de a stabili responsabilități, anii războiului mai dezvăluie și o perspectivă nouă: explicarea cauzelor în termeni structurali prin descifrarea modului în care se distribuie puterea în sistemul internațional prebelic. În Marea Britanie, E. D. Morel, personaj ce a condus campania împotriva atrocităților regimului belgian în Congo, afirmă că războiul este produsul diplomației secrete a marilor puteri. Marea masă a populației nu a vrut războiul, iar răspunsul la întrebări legate de prevenirea viitoarelor conflicte stă în democratizarea guvernării. Argumente ce se regăsesc și pe agenda președintelui american Wilson cu ocazia conferinței de la Paris. În Uniunea Sovietică, Vladimir Ilici Lenin identifică originile războiului în criza capitalismului și rivalitățile imperialiste de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. Lupta între grupările capitaliste pentru control asupra resurselor mondiale s-a intensificat după criza economică din deceniul șapte. Libera competiție, esența capitalismului, a fost afectată de apariția monopolurilor. Imperialismul este stadiul monopolist al capitalismului.

Capitaliștii domină marile puteri, își împart lumea. În această competiție a capitalurilor se regăsesc rădăcinile războiului. Expansionist prin natură, capitalismul nu este compatibil cu pacea.

Politizarea dezbaterii privind originile războiului continuă și în anii interbelici, încurajată de prevederile tratatului de la Versailles, care atribuie exclusiv Germaniei povara responsabilității. La Berlin devenise o miză politică articularea replicii la chestiunea vinovăției. Situația însă s-a complicat după abdicarea împăratului și proclamarea republicii. Noul regim trebuie să combată argumentele păcii, căutând să se detașeze în același timp de tot ce reprezintă Germania imperială. Împăratul alături de capii armatei și diplomații de renume sunt permanent blamați, dar poporul nu poate accepta răspunderea exclusivă a vinovăției. În această atmosferă încărcată, guvernul îl solicită pe Karl Kautsky să pregătească o selecție politică a documentelor în vederea publicării. Kautsky, un om al stângii și oponent al cursei înarmărilor din anii prebelici, fusese chemat să pregătească publicarea integrală a documentelor justificative privind criza din iulie. După numai un an, guvernul se gândește să îi retragă însărcinarea. Accesul la principalele surse îi este îngăduit; doi noi editori (Walther Schücking și Maximilian Montgelas) se alătură. Publicarea documentelor întârzie și ea până în decembrie 1919. Mai important este însă faptul că publicarea documentelor diplomatice a deschis un nou front în dezbaterile privitoare la originile războiului. Guvernele europene încep să folosească colecțiile lor de arhivă ca să-și apere politica de dinainte de război și să denigreze adversarii. Germania preia inițiativa și publică în 40 de volume colecția „Die grosse Politik der europäischen Kabinette”. Exemplul îi este urmat de colecțiile franceză, britanică și austriacă. Și în Rusia guvernul bolșevic publică documente menite să discrediteze regimul țarist. Ele au fost traduse în limba germană nu însă și în engleză sau franceză. Publicarea documentelor s-a realizat desigur sub control guvernamental. Au fost aleși intelectuali din mediul academic cu bună reputație patriotică. Harold Temperley, un istoric englez care a lucrat la colecția „British Documents on the Origins of the War” își nota în sens cu totul semnificativ: „Nu puteam desigur să spunem întreg adevărul”. La fel, în cazul editorilor germani. Ei au prescurtat anumite documente, au omis unele texte ofensatoare, incluzând până și pe cele referitoare la cruciala întâlnire a împăratului Wilhelm II cu Alexander Hoyos la Berlin (5 iulie 1914). Documentele publicate au produs însă cel puțin trei consecințe pentru studierea originilor războiului: Întâi ele au împins cronologia originilor în urmă mult, până la 1870 (de unde începuse editarea documentelor din colecțiile germană și franceză). De aici au părut unele chestiuni care au continuat să-i intrige pe istorici: continuitatea între războaiele unificării Germaniei și Primul Război Mondial; consecințele influenței bismarckiene asupra sistemului internațional. La fel, decizia britanicilor de începe cu anul 1898 publicarea documentelor diplomatice pune în centrul discuției antagonismul anglo-german ca temă de referință a originilor. În al doilea rând, publicarea documentelor din arhivele ministerelor de externe a împins alți factori importanți în fundal: rolul elitei militare, influența schimburilor comerciale asupra politicii externe; impactul opiniei publice asupra sistemului internațional. Originile Primului Război Mondial ajung astfel să fie asimilate inevitabil cu istoria diplomatică. În al treilea rând, decizia Germaniei de a publica (foarte repede!!!) demonstra că interpretarea unice vinovății de război este aprig contestată. Revizuirea interpretărilor istorice devenea parte a unui proces politic în care tratatul de la Versailles își pierde cu timpul din importanță.

Contextul creat de înfrângerea Germaniei în al doilea război mondial a redeschis dezbateră, de această dată pe un ton conciliant. Era și firesc dacă ținem seama de faptul că destinul interbelic al Germaniei a fost marcat de pacea din 1919; iar o parte a istoricilor interesați de problemă nu mai erau părtași ai conflictului și îl puteau analiza de pe poziții mai relaxate. S-a acceptat în genere ideea că fiecare dintre puteri are ceva de împărțit în privința originilor războiului din 1914. Marile forțe care au generat conflictul european (sistemele de alianță, cursa înarmărilor, naționalismul, etc.) s-au situat în afara oricărui control al oamenilor de stat, războiul nu a fost planificat de nici o persoană, instituție sau chiar de către niciun stat. David Lloyd George, fost prim ministru, proclamă primul concepția alunecării Europei în război (*slighter into war*). În tabăra aliaților, învingători în război, câștigă teren și sentimentul că militarismul german, înrădăcinat într-o îndelungată cultură istorică, reprezintă principala cauză. Al doilea război mondial vine să confirme responsabilitatea germană față de primul! Cultura militarismului a fost încorporată în statul prusac și a fost abolită prin decretul aliaților în 1947. În interpretare sovietică, militarismul se asocia cu capitalismul, astfel că amândouă războaiele mondiale au fost produsul sistemului capitalist, unde Germania a fost sprijinită de puterea militară. Fiindcă s-a alăturat târziu luptei globale a puterilor pentru imperii, Germania a adoptat metode foarte agresive în desfășurarea politicii ei externe, metode ce au condus către războaiele mondiale. În interpretare liberă, asocială mediilor britanice și americane, militarismul prusian și politica externă agresivă reprezintă consecința evoluției istorice de-a lungul căreia libertățile constituționale și parlamentare democratice au fost fatal compromise de elita militară și junkerii agrarieni a căror putere s-a înrădăcinat în Prusia. Istoricii cu reputație precum Luigi Albertini sau A.J.P. Taylor pronunță deja verdictul asupra continuității în politica germană din secolul al XIX-lea și până la Primul Război Mondial. După 1945, tot ce le-a mai rămas istoricilor germani (cei din Republica Federală) a fost să combată descrierea istoriei germane în formatul căii proprii (*Sonderweg*) având drept puncte cheie momente precum 1914, 1933 și 1939. Protagonistul principal al dezbaterii a devenit istoricul Gerhard Ritter. Născut în 1888, el a luptat în Primul război Mondial, a trebuit apoi să suporte regimul nazist în primii ani ai deceniului trei interbelic și a fost arestat în 1944 după complotul din iulie. După al doilea război mondial, Ritter a fost ales președinte al Asociației Istoricilor din Germania. El nu s-a lăsat orbit de vinovăția aruncată pe umerii imperiului. A demonstrat că Schlieffen și generalii săi apropiați au exercitat prea multă influență în politica externă germană, conducând spre catastrofa din 1914. Interpretarea aceasta diminuează mult din responsabilitatea unor personaje intens admonestate precum împăratul Wilhelm II sau cancelarul Bethmann Hollweg. Imaginea lui Ritter asupra imperiului wilhelmian este una larg pozitivă, iar nazismul este văzut ca un produs al culturii politice moderne de masă, mai mult decât consecința unei evoluții istorice specifice Germaniei.

La nivel internațional ideile lui Ritter au produs un impact nesemnificativ. Noile provocări ale Războiului Rece grăbesc reconcilierea istorică a statelor din Occident. O comisie de istorici francezi și germani conchide că Primul Război Mondial poartă responsabilitatea comună a marilor puteri. În acest context istoriografic aveau să se afirme tezele lui Fritz Fischer, autorul celei mai adânci controversă din cultura istorică germană contemporană. El publică între 1959 și 1969 o serie de articole și cărți care distrug ideea consensului privind responsabilitatea împărțită de către toate marile puteri în privința declanșării războiului. Era primul istoric german care susținea că în timpul

războiului țara sa a urmărit finalități extinse și radicale. Ele au fost pregătite îndelung înainte de război și au fost împărțite de un larg segment de populație germană. Liderii politici germani au provocat războiul prin politica lor agresivă. Un război ce a reprezentat răspunsul la slăbiciuni interne și externe provocate de însăși liderii germani. În sistemul internațional, Germania și-a produs propria încercuire urmărind scopuri de război imperialiste, ce au împins Franța, Marea Britanie și Rusia una în brațele alteia. Elita wilhelmiană este singură responsabilă pentru împingerea Germaniei către război. Între politica externă a imperiului wilhelmian și cea din vremea lui Hitler sunt numeroase elemente de continuitate. Cum era de așteptat, în Germania de Vest argumentele lui Fischer au stârnit o veritabilă polemică. Oponenții i-au reproșat lipsa perspectivei comparative. Analizând numai politica externă a Germaniei, era de prevăzut că preponderent numai imperiul lui Wilhelm al II-lea va fi găsit vinovat. Replicile dure s-au multiplicat. Au intervenit și politicienii. Fischer este excomunicat academic fiindcă prin tezele ce le afirmă reînvie controversa privind vinovăția de război din deceniul al doilea interbelic, subminează coeziunea politică a Republicii Federale Germane, oferă muniție propagandei comuniste. În anii 70 ai secolului trecut, tezele lui Fischer au fundamentat o nouă abordare dogmatică privitoare la originile războiului. Succesul noii interpretări se datorează însă apariției unei noi generații de istorici, ce au adoptat o atitudine mult mai critică cu propria istorie națională. Opera lui Fischer a stimulat noi cercetări în toate aspectele politicii germane de dinainte de război, de la politica navală la opinia publică. Consecințele tezelor lui Fischer pentru cercetarea originilor primului război mondial sunt spectaculoase. Atenția istoricilor se îndreaptă tot mai mult și către contextul domestic al politicii externe. Conform noii orientări, politica externă este mai mult produsul considerațiilor politicii domestice, decât răspunsul la presiunile din interiorul sistemului internațional. Primatul politicii externe este înlocuit de cel al intereselor interne. O altă consecință: menținerea divergențelor privitoare la cauzele războiului între istoricii germani ai noii generații și întregirea consensului privitor la vinovăția Germaniei. Dacă politica germană este responsabilă de declanșarea războiului, atunci politica externă a celorlalte puteri reprezintă reacția la ambițiile germane, în disputa pentru colonii, supremație navală, hegemonie continentală. Marea Britanie, Rusia și Franța se apărau de fapt pe ele însele împotriva noului venit în politica mondială, Germania. Pe această linie se înscriu cercetările anilor `70 întreprinse de Zara Steiner și Paul Kennedy asupra politicii externe britanice, John Keiger și Gerd Krumiech privind natura defensivă a politicii franceze (sub președinția lui Poincaré), Dominic Lieven în studiul politicii externe rusești. Desigur că au existat și anumite dizidențe față de ortodoxismul dogmatic al tezelor lui Fischer. În Germania, Manfred Rauh și Erwin Hölze caută să reînvie tezele încercuirii Germaniei (Einkreisungspolitik), argumentând că Marea Britanie și Rusia au întins lațul în jurul Germaniei, lăsând puține opțiuni liderilor săi în a nu merge la război în 1914. Ei admit că responsabilitatea imediată a declanșării războiului rezidă în politica de la Berlin, dar susțin totodată că din constelația puterilor în sistemul internațional au rezultat provocări ce au influențat decizii importante la Londra și Sankt Petersburg. Paul Schroeder afirmă (într-un articol publicat de „Journal of Modern History” în 1972) că prăbușirea păcii între 1907 și 1914 s-a datorat politicii britanice, ce a căutat să liniștească Rusia și, procedând astfel, a încercuit Germania și a provocat Austria. Aceste argumente descriu politica externă ca produs al presiunilor din interiorul sistemului internațional și nu al disputelor interne.

Anii '80 aduc un oarecare echilibru în dezbaterile privind originile războiului. Tema pierde mult din relevanța politică, iar cercetarea istorică se deplasează către alte domenii, cum au fost istoria socială sau cea culturală. Letargia discuțiilor nu a durat prea mult. Trei noi evoluții, una în câmpul cunoașterii istorice, alte două în cel al politicilor contemporane au ajutat la revitalizarea istoriei relațiilor internaționale, domeniul cheie, prin excelență, al studiilor privitoare la originile războiului. Cercetări din domeniul istoriei culturale au fost asimilate de istorici ai relațiilor internaționale, în vreme ce istoria culturii a rededeșteptat interesul pentru teme de istorie diplomatică sau istorie militară. Dezbaterile contemporane privind globalizarea a încurajat istoricii să analizeze și epoci anterioare pentru a descoperi noi dovezi în privința fenomenului. Sfârșitul secolului al XIX-lea a fost remarcat drept primă epocă a globalizării, ceea ce a ridicat problema relației dintre diferitele forme de globalizare și politicile marilor puteri. Primul Război Mondial a adus cu sine sfârșitul abrupt al globalizării în secolul al XIX-lea, dar el nu a apărut ca rezultat al inerentelor tensiuni din economia globală. În fine, o ultimă și consistentă schimbare paradigmatică în interpretarea temei originilor de după controversa Fischer, o propun cărțile și studiile lui Holger Afflerbach. Pentru prima dată de la izbucnirea Primului Război Mondial, anul 1914 nu mai poate fi acceptat ca o culminație a politicii marilor puteri de la sfârșitul secolului XIX și începutul celui următor. Afflerbach susține într-o serie de studii și cărți (cea mai grăitoare, monografia consacrată generalului Falkenhayn- *Falkenhayn. Politisches Denken und Handeln im Kaiserreich*, München, 1996) că un război general între marile puteri era improbabil. În contrast cu interpretările „patriarhale”, Afflerbach, în a doua sa carte de importanță majoră (*Der Dreibund. Europäische Grossmacht- und Allianzpolitik vor dem Ersten Weltkrieg*, Viena, 2002), susține că sistemul alianțelor europene nu reprezintă una dintre cauzele majore ale războiului. Alianțele au oferit securitate, au încurajat înfrânarea și au determinat marile puteri să urmărească scopuri politice în interiorul unor angajamente asumate. Departe de a încuraja războiul în afara sferei propriilor lor interese alianțele europene au încercat să-i rețină pe contractanți de la politici riscante. Tripla Alianță a menținut pacea între doi rivali de tradiție (Austro-Ungaria și Italia). Ea a fost o forță a păcii și stabilității în Europa. Ideea că războiul marilor puteri a fost improbabil la 1914 mai apare și în alte lucrări. Cartea lui Klaus Wilsberg despre relațiile franco-germane între a doua criză marocană și criza din iulie (*Terrible ami – amiable ennemi. Kooperation und Konflikt in deutsch-französischen Beziehungen 1911-1914*, Bonn, 1998) argumentează că interese comerciale sau coloniale comune au impus celor două puteri necesitatea de a adopta relații dacă nu amicale măcar cordiale. Mai recent, Friedrich Kiessling (*Gegen den grossen Krieg? Entspannung in den internationalen Beziehungen 1911-1914*, München) susține chiar că destinderea și cooperarea au fost caracteristicile semnificative ale politicii internaționale de după 1911. Insistând asupra relațiilor anglo-germane, el observă că ambele state au vrut să evite războiul și au cooperat pentru soluționarea pașnică a crizelor din 1912-1913. Încrederea ridicată că pacea va putea fi menținută a slăbit mult din eforturile politicianilor de a evita războiul în vara anului 1914. Susținătorii tezei războiului improbabil nu au fost menajați de critici. Dezbaterile nu s-a mai transformat însă în polemică, pasiunile personale și intriga politică aproape au decăzut. Lui Afflerbach,- spre exemplu,- i s-a reproșat (Volker Ullrich) că pledoaria pentru stabilitatea sistemului internațional prebelic împinge din nou discuția către teza lui David Lloyd

George privind alunecarea Europei în războiul din 1914. Dacă sistemul internațional și-a dovedit stabilitatea cum poate fi atunci explicată izbucnirea războiului?

Ultimii ani au readus în atenție cercetări privitoare la tensiunile din interiorul sistemului internațional. Cercetări ce accentuează asupra schimbărilor geopolitice, asupra cursei înarmărilor și opiniei publice. Ele se concentrează asupra interacțiunii dintre marile puteri. Motivele din spatele deciziilor sunt mai puțin importante decât consecințele lor. O pondere însemnată a studiilor recente se referă din nou la două dintre schimbările structurale majore ale sistemului internațional la începutul secolului XX – expansiunea imperialistă și sistemul de alianțe. Istoricii politicii externe britanice au examinat modul cum interesele globale au interacționat cu echilibrul puterii în Europa. Alții au identificat în dobândirea statutului de putere mondială cel mai important argument din politica externă a puterilor la cumpăna celor două secole. Dar, aceasta a fost o luptă unde Germania a fost blocată, intenționat sau nu, de către Franța, Rusia și Marea Britanie. În vreme ce liderii acestor puteri au văzut în Germania o putere agresivă, liderii germani au considerat expansiunea imperiului drept un interes legitim, o precondiție ca să-și mențină statutul de mare putere. Rezultatul acestor tensiuni a fost acela că Antanta, formată din trei puteri mondiale, a sfârșit prin a încercui Germania și Austro-Ungaria, puteri continentale, blocându-le expansiunea și forțându-le la o politică radicală în afacerile lor externe. Sistemul internațional la începutul secolului XX se confruntă cu două alegeri incompatibile – fie Germania va dobândi statut de putere mondială, răsturnând echilibrul de forțe european, fie Tripla Antantă va bloca expansiunea Germaniei, dar aceasta însemna de fapt război. Pacea a fost așadar fragilă, iar momentele de destindere nu puteau servi decât amânării războiului.

Niciuna dintre aceste abordări nu a stabilit un nou tip de dogmă în cercetarea originilor Primului Război Mondial. Dezbateră rămâne încă deschisă până astăzi, fiindcă integrează nu doar noi orizonturi metodologice, dar tinde să cuprindă și izvoare la care odinioară cu greu istoricii s-ar fi gândit.

Referințe bibliografice

William Mulligan, *The Origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010.

The Origins of World War I, edited by Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig, Cambridge University Press, 2003.

John A. Moses, *The Politics of Illusions. The Fischer Controversy in German Historiography*, George Prior Publishers London, 1975.

Keith M. Wilson (ed.), *Forging the collective memory. Government and international historians through two World Wars*, Berghan Books, 1996

La Grand Guerre 1914-1918. 80 ans d'historiographie et representations. Colloque international – Montpellier, 20-21 novembre 1998, sous direction de Jules Maurin et Jean- Charles Jauffret.

II. Marile cauze sau originile îndepărtate ale războiului

II. 1. Sistemele de alianță în Europa (1871-1914)

Un prim set de explicații valorizează – așa cum am mai indicat- implicațiile sistemului de alianțe europene. Unele contribuții, mai ales cele de după revizionismul anilor 20 ai secolului trecut, vorbesc despre caracterul obligatoriu al clauzelor ce decurg din aceste alianțe, evidența constrângerilor pe care ele le implică. În acest fel, libertatea de acțiune a diplomaților ar fi fost drastic limitată de angajamentele ferme rezultate din tratatele existente. Se observă însă mai întâi că alianța dintre Austro-Ungaria și Germania (încheiată la 7 octombrie 1879) era o înțelegere strict defensivă. Cele două părți contractante se obligau să-și acorde ajutor militar dacă unul dintre cele două imperii era atacat de Rusia. În situația în care una dintre cele două părți contractante era atacată de o altă mare putere, tratatul nu prevedea decât neutralitatea binevoitoare și obligativitatea de a nu-l susține pe agresor.

Atâta vreme cât în iunie 1914 nu s-a produs vreun atac al Serbiei asupra Austro-Ungariei, Germania nu era obligată să acorde ajutor Dublei Monarhii. În luna mai a anului 1882, Berlinul și Viena au extins angajamentele lor și asupra Italiei. Conform tratatului Triplei Alianțe părțile contractante se obligau să adopte „neutralitatea binevoitoare” în cazul în care una dintre ele era atacată de o altă putere nesemnată a înțelegerii. În cazul în care Franța ataca Italia, Austro-Ungaria și Germania se obligau să-i acorde ajutor și asistență cu toate forțele lor. Un atac al Franței asupra Germaniei implica obligații similare din partea Italiei. La articolul III al tratatului se mai prevedea că în situația în care unul dintre aliați era atacat simultan de două sau mai multe puteri, *casus foederis* se aplica tuturor semnatarilor. Se știe însă că, deși în 1914 Franța și Rusia se aflau în război cu Germania și Austro-Ungaria, Italia nu i-a sprijinit pe aliații săi. Limitele sistemelor de alianțe europene au ieșit la lumină la fel de grăitor și în cazul Antantei. Acordurile semnate între Rusia, Franța sau Marea Britanie au îmbrăcat forma unor convenții politico-militare sau a unor înțelegeri coloniale. Nici un document nu utiliza explicit termenul de alianță. Rusia nu era obligată de vreun tratat de alianță să acorde ajutor Serbiei. Cu toate acestea, faptul în sine s-a petrecut.

Dincolo de succesiunea evenimentelor crizei din 1914, care astăzi se cunosc atât de bine, răzbate întrebarea dacă sistemul de alianțe, care s-a format între sfârșitul deceniului șapte și primii ani ai deceniului nouă din secolul al XIX-lea, a reprezentat o sursă de stabilitate sau a pecetluit divizarea Europei în două tabere înarmate, rigide și desigur oponente? Pentru a afla răspunsul, trebuie să ne întoarcem la epoca lui Bismarck. Un personaj controversat, pentru care alianțele reprezentau un instrument fundamental al politicii, ce servea menținerii păcii în Europa și securității Imperiului German. Unii istorici l-au considerat drept „samsar cinstit”, om de stat cu o concepție defensivă asupra sistemului de alianțe, pe care el însuși l-a creat, dar succesorii săi l-au denaturat, ca urmare a unei nepotriviri de concepție: În vreme ce Bismarck subordona politica externă

imperativului general al păcii, urmașii lui o vedeau slujind expansiunea Germaniei în lume. Alți istorici au sugerat că la finele anilor '80 politica lui Bismarck s-a prăbușit sub greutatea propriilor contradicții, deopotrivă domestice, cât și externe. Menținerea păcii și stabilității între 1870 și 1880 a fost un artificiu temporar, care numai a întârziat să se manifeste rivalități de amploare înainte de Primul Război Mondial. În fine, un alt grup de istorici a identificat în Bismarck un practicant prin excelență al Realpolitik-ului. Diplomația lui secretă și disponibilitatea de a favoriza, chiar exploata, rivalități între mari puteri au semănat germeii din care s-a născut mai târziu războiul.

Pentru Bismarck alianțele nu au reprezentat un scop în sine, dar ideea că sistemul internațional poate dobândi o formulă de permanentă stabilitate bazată pe coerența tratatelor pare că l-a câștigat. A început să lucreze cu precauție la edificarea propriului sistem chiar din 1873. Liga celor Trei Împărați, o alianță constituită dintr-o serie de acorduri între Franz Joseph, Wilhelm I și Alexandru al II-lea. Ea revigora pentru puțin timp principiul solidarității monarhice, ce urmărea menținerea păcii în Europa. În termeni politici, această alianță – se știe – izola Franța, slăbea tensiunile ruso-austro-ungare în Balcani și permitea Rusiei să pregătească expansiunea în Asia. Liga nu era însă destinată să acopere expansiunea germană în Europa. Viața ei a fost scurtă. S-a prăbușit în timpul crizei orientale de la 1875, care a început ca o revoltă împotriva guvernării turcilor în Balcani și a escaladat prin a pune în discuție soarta Imperiului Otoman în Europa. Au apărut tensiuni între Rusia, Austro-Ungaria și Marea Britanie, fiecare cu propriile ambiții și interese în regiune. Revizuirea păcii de la San Stefano la Congresul de la Berlin i-a adus lui Bismarck maximă ostilitate din partea Rusiei. La capătul reuniunii, Austro-Ungaria ocupă Bosnia Herțegovina, iar Marea Britanie Ciprul. Tensiunile dintre cele două puteri imperiale s-au amplificat. La 15 august 1879, Alexandru II trimite o faimoasă scrisoare lui Wilhelm I în care afirmă că politica lui Bismarck este generată de ura față de Rusia și îi amintește împăratului german că unificarea Germaniei s-a înfăptuit cu binecuvântarea regimului țarist. În acest context se produce apropierea germano-austro-ungară. Cu toată influența lui Bismarck în politica europeană a timpului, tratatul dintre cele două mari forțe ale lumii germane poartă mai mult amprenta lui Julius Andrassy (ministrul de externe al Austro-Ungariei). În vreme ce împăratul german ar fi dorit o alianță generală și permanentă, Andrassy își propune finalități mult mai limitate. Nu are interes să se lase purtat într-un război franco-german. De aici s-a născut o alianță defensivă ce trebuia reînnoită la intervale de timp regulate. Ea a devenit una dintre pietrele de hotar în politica Europei de dinainte de Primul Război Mondial. La 1879 Bismarck și Andrassy nu aveau însă de ce să-i supradimensioneze importanța. Dubla Alianță asigură deplină securitate ambilor contractanți și menținea echilibrul puterii în Europa. Sistemul este completat prin cooptarea Italiei în 1882. Tripla Alianță capătă în sfârșit contur și se manifestă ca o alianță defensivă. Ea asigură pacea între parteneri cu aspirații diferite. Austro-Ungaria recunoaște efectiv frontierele Italiei. În același an, Marea Britanie ocupă Egiptul, un teren prin excelență predispus influenței franceze. Evenimentul seamănă discordia între cele două puteri liberale ale Europei. Nu se ajunge însă la război, cu toate că izolarea Franței se adâncește. Până aici, alianțele rămân instrument și nu obiectiv al politicii internaționale. Aliații își asigură un mediu de securitate, își restrâng acțiunile de nuanță ofensivă, evită provocările ce pot cauza conflicte. Alianțele dobândesc astfel capacitatea de a dezamorsa tensiuni preexistente (Austro-Ungaria și Rusia în Balcani; Austro-Ungaria și Italia). Ele nu reprezintă încă un

scop în sine, un pilon al interesului național. Așa se explică de ce expansiunea puterilor Europei în primii ani ai deceniului opt generează tensiuni, care nu escaladează într-un război general. Dimpotrivă seria acordurilor ce întrețin refrenul păcii continuă. Cu toate că, prin consecințele ei, criza bulgară (1885) a îngropat definitiv alianța dintre Rusia, Germania și Austro-Ungaria, sistemul bismarckian s-a menținut. La 18 iunie 1887 se semnează tratatul de reasigurare. El stipulează că Rusia și Germania vor adopta o atitudine de neutralitate binevoitoare dacă o altă putere ar fi fost atacată, dar dacă fiecare în parte ar declanșa un război – Germania împotriva Franței; Rusia împotriva Austro-Ungariei, atunci termenii tratatului nu se vor aplica. Bismarck folosește astfel alianțele ca să restrângă deopotrivă Austro-Ungaria, dar și Rusia de la măsuri agresive. Germania recunoaște interesele rusești în Bulgaria, Rumelia Orientală și Marea Neagră. În acest fel atenția Rusiei este deturnată către sudul Balcanilor și nu către vest, acolo unde se conturează sfera de influență a Austro-Ungariei. Antagonismul ruso-austro-ungar nu înseamnă confruntare directă. Bismarck știuse să evite suprapunerea directă a sferelor de influență. Printr-un gest de geopolitică evitase un război! Și lucrurile nu se opresc aici. În ianuarie 1888, primul ministru italian Francesco Crispi a încheiat o convenție militară cu Bismarck, dar Bismarck și lordul de Salisbury, prim-ministru și secretar de stat al Marii Britanii începând din 1886, au dat asigurări că înțelegerea nu reprezintă preludivul unui război al Italiei cu Franța. Un an mai târziu (1887) Salisbury încheie cele două acorduri mediteraneene cu Italia și Austro-Ungaria, ambele generate de dorința menținerii status-quo-ului și nu de revizuirea lui.

În martie 1890 însă Bismarck demisionează din funcția de cancelar. Istoricii au întrevăzut în acest moment un punct de răscruce în istoria Europei moderne. Sistemul internațional se îndreaptă spre o concepție conflictuală a tratatelor de alianță. Succesorii lui Bismarck (Leo von Caprivi și “eminența cenușie” Friedrich von Holstein) considerau că sistemul de alianțe al cancelarului se dovedise mult prea complex și duplicitar, destinat să expună Germania sarcinii asumării unor duble angajamente. Ei au elaborat un aliniament de politică externă ce oferea securitate mai multă Germaniei, dar contribuia la divizarea politică accentuată a Europei. Mai multă logică, dar mai puțin rafinament. Noile semne se întrevăd imediat. Tratatul de reasigurare nu mai este prelungit, în ciuda disponibilității Rusiei; alianța cu Austro-Ungaria devine un aspect fundamental al politicii germane; se încearcă fără succes cooptarea Marii Britanii în sistemul Triplei Alianțe. Consecințele? Eșecul reînnoirii tratatului de reasigurare a deschis larg poarta către alianța franco-rusă, care a intrat în vigoare începând cu luna ianuarie 1894. Două puteri cu sisteme de guvernare total diferite, cu interese divergente până atunci în politica europeană (Spre exemplificare: Franța sprijină menținerea status-quo-ului în Imperiul Otoman, Rusia l-ar vrea răsturnat; Franța ar fi vrut Rusia în război cu Germania, Rusia ar fi vrut Franța în război cu Anglia) au identificat motive de cooperare: împrumuturile franceze către Rusia au intensificat interdependența economică; Marea Britanie este marele rival comun la nivel mondial; creșterea puterii militare germane reprezintă și ea o amenințare la adresa securității Rusiei și a Franței în egală măsură; ambele state sunt izolate fără parteneri și aliați de vreun fel. Guvernele francez și rus au căzut de acord în privința unei convenții militare care garanta mobilizarea mutuală a armatelor. În ciuda aportului adus de militari la încheierea alianței, liderii politici din Franța și Rusia au considerat-o o forță pentru menținerea păcii și stabilității, o reconstrucție a echilibrului puterii în Europa. În realitate, valoarea propriu-zisă a alianței este limitată, la nivelul

anilor '90 ai secolului XIX. Ea permitea Franței și Rusiei să acorde mai multă atenție expansiunii coloniale în Africa și Asia menținându-și securitatea în Europa.

În deceniul 1870-1880 pacea Europei s-a obținut nu doar prin putere militară și alianțe politice, ci și printr-o voință comună de a menține configurația sistemului internațional și constelația puterilor europene, stâlpii sistemului. Conflictele și confruntarea nu au fost definitiv expulzate din politica internațională, dar marile puteri au reușit să controleze antagonismele. Alianțele au reprezentat astfel un instrument care a pus în mișcare mecanismele sistemului iar expansiunea la periferie, chiar dacă a generat crize, i-a conferit stabilitatea necesară. La începutul anilor 90 rațiunile și structurile sistemului de alianțe s-au schimbat. Ramificațiile acordurilor bismarckiene au fost înlocuite de alianțe a căror angajamente militare puteau fi direcționate de către unii împotriva altora. Alianțele nu mai apar ca simple instrumente ale politicii, folosite pentru a echilibra interese și antagonisme. Menținerea alianțelor a devenit un interes fundamental de politică externă și astfel rigiditatea potențială a sistemului a crescut. Noul sistem se prezintă metamorfozat în structura a două blocuri politice antagonice. O scindare a politicii europene ce nu poate să conducă decât spre un război. În realitate, structura fermă a aliniamentelor politice nu anihilează efortul de cooperare între puteri. Nici coeziunea Triplicei și nici cea a Antantei nu funcționează maximal. Constrângerile aliaților sunt puternice, finalitățile se modifică în stadiu conjunctural. Puterile interacționează în folosul păcii europene. Diplomația conlucrează, caută soluții pentru fiecare breșă în sistem. O suită de crize internaționale la începutul secolului XX probează flexibilitate și nu rigiditate din partea sistemului. Alianțele au rămas în tot acest timp defensive. Scopul lor este să asigure pacea, să ofere securitate partenerilor. Cooperarea nu a încetat dincolo de divizarea impusă de aderența la sistem. Alianțele politice rămân extrem de fluide în acest timp. În octombrie 1909 Italia și Rusia încheiau un acord secret privind menținerea status-quo-ului în Balcani; în noiembrie 1910 Germania și Rusia se angajau și ele să sprijine status-quo-ul balcanic față de avansul Austro-Ungariei; în august 1911 Germania și Rusia se angajează să nu-și împiedice reciproc proiectele privind construcția căilor ferate (Berlin-Bagdad; planurile rusești privind o cale ferată în nordul Persiei). Aceste acorduri nu au alterat sistemul de alianțe european. Ele au reparat relațiile fracturate și au permis puterilor să urmeze interese specifice. Zvonurile generate de aceste întâlniri și înțelegeri indică nivelul ridicat de neîncredere ce caracterizează diplomația europeană înainte de Primul Război Mondial. Nu există nicio dovadă fermă că vreuna dintre aceste puteri a intenționat să părăsească alianțele sale fundamentale.

Referințe bibliografice

William Mulligan, *The Origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010.

Patricia A. Weitsman, *Dangerous Alliances. Proponents of Peace. Weapons of War*, Standford University Press, California, 2004.

John Albert White, *Transition to global Rivalry. Alliance Diplomacy and the Quadruple Entente, 1895-1907*, Cambridge University Press, 1995.

The Origins of World War I, edited by Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig, Cambridge University Press, 2003.

Gary W. Shanafelt, *The secret Enemy: Austro-Ungaria and the German Alliance, 1914-1918*, Columbia University Press, New York, 1985.

Frank G. Weber, *The Eagle on the Crescent. Germany, Austria, and the Diplomacy of the Turkish Alliance*, Cornell University Press, 1970.

II. 3 Crizele politice internationale. Tensiuni si focare de conflict

În strânsă legătură cu prevederile sistemelor de alianță europene, unii istorici au căutat să explice originile războiului mondial prin derularea unor crize internaționale, care au pus în lumină divergențe sau antagonisme ireductibile între cele două grupări (Antanta și Tripla Alianță). O judecată sumară poate evidenția însă exact contrariul. Crizele internaționale de la începutul secolului al XX-lea au dovedit mai curând intenția de a evita sau limita proporțiile conflictului decât preocuparea de a-l declanșa. În ciuda existenței sistemelor de alianță, fiecare criză internațională a beneficiat de o constelație internațională diferită. Întotdeauna rațiunile de securitate și reducerea riscurilor au prevalat. Un prim exemplu: criza marocană (1905). O serie de revolte prilejuite de chestiuni financiare subminează puterea sultanului în Maroc. În luna iunie 1904, guvernul francez analizează posibilitatea organizării unui împrumut pentru Maroc, dar numai în schimbul controlului a 65% din veniturile vamale încasate într-o perioadă de 35 de ani. Franța caută să speculeze și mai mult împrejurarea. Guvernul de la Paris prezintă sultanului în ianuarie 1905 un program de reforme, care pe măsura punerii în aplicare ar fi consolidat pozițiile franceze în Maroc. Criza marocană (prima criza marocană) s-a declanșat după reacția Germaniei. După ce, în luna martie 1905 ajunge la Tanger la capătul unei lungi croaziere, Wilhelm al II-lea face cunoscută o declarație în sprijinul suveranității sultanului. Era o criză politică izvorâtă nu doar din ideea contestării sferelor de influență ale unei mari puteri, ci și din suprapunerea a două tipuri de hegemonii: una continentală, care implică supremația germană, alta mondială, care admite primatul înțelegerilor dintre Franța, Marea Britanie și Rusia. Profitând de înfrângerea Rusiei în războiul cu Japonia din Extremul Orient, Germania încearcă să demonstreze Franței că alianțele ei se rezumă doar la politici continentale. Rusia apare drept un aliat mult slăbit. Marea Britanie o forță care nu oferă sprijin necondiționat. De altfel, Theophile Delcassé, ministrul de externe francez, sigur pe sprijinul britanic a refuzat să negocieze cu germanii. O serie de factori importanți conspirau împotriva lui și îi subminau fermitatea poziției: slăbiciunea armatei franceze; distrugerea flotei rusești în mai 1905 la Tsushima, impopularitatea din Cameră și cabinet, îndoielile primului ministru (Rouvier) că Marea Britanie va oferi efectiv sprijin Franței. După presiuni germane la adresa cabinetului francez, Delcassé își anunță demisia (6 iunie 1905), lăsând astfel cale liberă către o conferință, ce urma să se întrunească la Algeciras în 1906 și să capăt crizei marocane. Demisia ministrului francez de externe reprezenta desigur un succes strălucitor pentru germani. Confirma supremația germană asupra politicii continentale. Ea a reprezentat

însă și momentul detensionării crizei, al deblocării tratatelor. Din nou alianțele se dovediseră un factor restrictiv în perspectiva războiului. Criza în sine confirma de altfel dispoziția puterilor către cooperare în soluționarea pașnică a disputelor și nu radicalizarea pe platforma conflictului. Începând din a doua jumătate a anului 1905 Franța, Marea Britanie și Rusia lucrează intens la refacerea alianțelor încheiate. Pentru alianța franco-rusă decisiv s-a dovedit suportul financiar al guvernului francez. Strâmtorată financiar, Rusia obține un împrumut de 100 milioane de ruble, în schimbul sprijinului diplomatic oferit Franței la Algeiras. După demisia lui Delcassé și britanicii sunt pregătiți să ofere sprijin Franței. Într-un anumit sens, Marea Britanie pare decisă să acorde sprijin deplin Franței. Grey folosește astfel inteligent alianța cu Franța ca să determine Germania să renunțe la orice prezumtiv atac asupra francezilor. Într-un alt sens, folosește din nou alianța ca să încurajeze guvernul francez în direcția compromisului. Se arată preocupat de perspectiva unui război, sugerând Parisului că trebuie să facă un sacrificiu major ca să evite confruntarea militară. Germania nu este însă suficient de pregătită să ajungă la război din pricina chestiunii marocane, astfel că strategia lui Edward Grey a dat rezultate bune. Printre consecințele imediate ale desfășurării crizei marocane se înscrie și înțelegerea aglo-rusă din august 1907. Termenii ai implică împărțirea Persiei în două sfere de influență, dar scopul imediat este blocarea expansiunii germane în Imperiul Otoman. Per ansamblu, Antanta, în concepția lui Edward Grey, servea refacerii echilibrului de forțe în Europa, blocând aspirațiile Germaniei de leadership asupra unui bloc continental. Ea reprezenta un instrument defensiv, destinat stabilității sistemului internațional.

Chiar și criza bosniacă din 1908, despre care s-a spus că a reprezentat un pas important în declanșarea războiului, a fost soluționată pe fondul temerilor vizibile față de angajarea într-un posibil conflict. Anexarea celor două provincii fusese stabilită prin tratate sau înțelegeri secrete parafate de Rusia și Austro-Ungaria în iunie 1881 (cu ocazia prelungirii Alianței celor Trei Împărați), mai 1897 (înțelegerea bilaterală de la Petersburg), sau octombrie 1904 (Rusia și Austro-Ungaria se angajau să păstreze neutralitatea în cazul unui conflict cu orice altă putere în afara statelor din Balcani). În fine, cu puțin timp înainte de declanșarea crizei, la Buchlau în septembrie 1908, Austro-Ungaria se angaja să sprijine proiectul Rusiei de revizuire a Convenției Strâmtorilor, care împiedica accesul navelor de război rusești din Mediterana răsăriteană. La schimb, Rusia încuviințase în secret ocuparea de către Austro-Ungaria a Bosniei-Herțegovina. Dar originile crizei se află în revolta unui grup de ofițeri din Armata a III a turcă împotriva sultanului. Motivul? Restaurarea constituției din 1876. Aliați cu membrii civili ai Comitetului pentru Unitate și Progres (CUP), instigatorii controlează întreaga Macedonie. Efortul sultanului de a zdrobi revolta Junilor Turci (denumirea cu care a intrat în istorie) a eșuat. Nici negocierile nu au mers prea departe. Trimisul sultanului (Semsî Pașa) a fost asasinat la Monastir (7 iulie). Fără soluții, la 24 iulie sultanul acceptă restaurarea constituției. Tendința era aceea de a stopa declinul Imperiului Otoman prin politici autoritare și lărgirea atribuțiilor instituțiilor centrale. Mesajul transims puterilor europene apare fără echivoc: ele trebuie să abandoneze planurile lor reformatoare și să respecte integritatea Imperiului Otoman. Peste revolta Junilor Turci se suprapun însă alte evenimente importante. La 5 octombrie 1908 Bulgaria își proclamă independența, iar în ziua următoare Austro-Ungaria anexează Bosnia. Ca să împiedice reacția Rusiei, Austro-Ungaria oferă publicului acordul de la Buchlau. Disponibilitatea Rusiei de a-i abandona

pe slavii sudici în schimbul Strâmtorilor apărea limpede în ochii tuturor. Se mai putea, de asemenea, intelege că în vreme ce Austro-Ungaria și Rusia sunt puteri revizioniste în regiunea Balcanilor, Marea Britanie, Franța și Germania luptă să împiedice dezintegragrea Imperiului Otoman. Criza a escaladat atunci când Serbia și Imperiul Otoman au solicitat compensații pentru independența Bulgariei și anexarea Bosniei. Desfășurarea crizei implică de acum înainte reacții ale principalelor puteri europene. Era un nou test serios pentru sistemele de alianță ale Europei. La Londra, Edward Grey pare dispus să acorde Rusiei mai mult sprijin decât ministrul francez de externe, Stephen Pichon, care a dat de înțeles că nu sprijină ambițiile rusești pe termen lung în Balcani. Grey refuză revizuirea Convenției Strâmtorilor dar susține propunerea Rusiei privind compensațiile sârbești și organizarea unei conferințe care să ratifice anexarea. Ideea de a susține militar pretențiile Rusiei a fost de la început respinsă. Criza bosniacă nu a generat un război datorită lipsei de pregătire militară a Rusiei. Dar, o contribuție decisivă au adus și reacțiile ferme ale partenerilor Rusiei din Antantă, care au refuzat orice implicare de ordin militar. Germania a acordat de la început sprijin diplomatic și militar deplin Austro-Ungariei. La începutul lunii martie 1909 șefii de Stat Major, Moltke și Hötendorf discută probabilitatea unui război. Germania expediază Rusiei un ultimatum privind recunoașterea anexării Bosniei, perfect convinsă că războiul nu va începe. Rusia apare la 1908 conștientă pe deplin de slăbiciunile ei militare, ceea ce o determină să reacționeze defensiv. Spre deosebire de ciza bosniacă, în escaladarea crizei din iulie (1914) nu a mai existat aceeași certitudine între intențiile militare și capacitatea de reacție a marilor puteri. Poate fi aici una dintre schimbările fundamentale ce explică războiul. Soluționarea pașnică a crizei bosniace a generat o scurtă perioadă de destindere în raporturile dintre puteri. Austro-Ungaria a devenit o putere interesată de menținerea *status-quo*-ului balcanic, Germania încearcă să repare relațiile cu Rusia, angajându-se să restrângă aspirațiile Austro-Ungariei în Balcani; tot Germania caută din nou să-și îmbunătățească relațiile cu Marea Britanie, propunând întâi un pact de neutralitate, apoi acorduri pe seama unor chestiuni secundare (afaceri coloniale, căi ferate, etc). Într-o atmosferă relativ destinsă, la începutul anului 1911, o nouă criză politică izbucnea. Subiectul? Din nou Marocul. La origine, o dispută franco-germană privind drepturi comerciale. Politica agresivă a Franței în Maroc este speculată de Germania pentru a obține concesiuni în privința Africii Centrale. Trupele franceze își încep la 17 mai marșul lor către orașul Fez, în replică nWilhelm al II-lea trimite crucișătorul Panther în portul Agadir. Kiderlen Wächter, secretar de stat la Auswärtige Amt (Ministerul de externe al Germaniei) nu se mulțumește cu concesiile teritoriale franceze (oferta primului ministru Joseph Caillaux), criza escaladează dar intervenția britanică de partea Franței (discursul premierului Lloyd George de la Mansion House, 21 iulie 1911) calmează spiritele în final. Diplomatic izolată și nepregătită de război, Germania dă semne că s-ar retrage. La 18 septembrie încep negocierii între Franța și Germania, finalizate la 4 noiembrie. În schimbul recunoașterii protectoratului francez asupra Marocului, Germania primește teritorii în regiunea râului Congo francez. Din nou marile puteri evită războiul, în ciuda diferențelor dintre ele. Premierul francez Caillaux favorizează tratativele cu Germania în locul măsurilor militare. Preferă să efectueze presiuni asupra guvernului german prin retragerea capitalului francez din Imperiul German. Wilhelm al II-lea se opune războiului cu fermitate iar Kiderlen Wächter nu-l consideră o soluție viabilă. El duce o politică de cacealma. Criza marocană demonstrează și ea în final că sistemul de alianțe

europăean este defensiv, încurajează reținerile și oferă securitate. Germania nu obține sprijinul Austro-Ungariei fiindcă la Viena se credea că existau anumite limite ale alianței celor două puteri, limite ce nu se puteau extinde asupra Africii de Nord. Rusia refuză să sprijine Franța în privința Marocului pe motiv că alianța ce le leagă este una defensivă. Guvernul britanic refuză și el inițial să acorde Franței sprijin deplin, fiindcă o consideră responsabilă de provocarea crizei. Solicitățile excesive ale Germaniei și demonstrația de forță de la Agadir au schimbat politica britanică. Pe de altă parte, semnele crizei marocane din 1911 privind fragilitatea păcii mondiale erau totuși îngrijorătoare. Un număr tot mai însemnat de politicieni, elite ale societății, exponenți ai opiniei publice încep să creadă că un conflict general al marilor puteri reprezintă o posibilitate. Fiecare dintre puteri a jucat la risc maxim, folosind amenințări la adresa oponentilor. Criza a condus către o cursă generală a înarmărilor, ce a contribuit la militarizarea diplomației. Consolidarea alianțelor a fost răspunsul la criza marocană, în paralel cu promovarea destinderii în relația dintre puteri antagoniste. Germania și Marea Britanie au dat măsura limitelor și disponibilităților cooperării lor în vremea războaielor balcanice. Acestea din urmă nu trebuie privite drept un pas inevitabil spre marea confruntare dintre puteri. Cu toate că la sfârșitul anului 1912, diplomați bine informați considerau războiul european inevitabil, confruntarea decisivă a puterilor a fost evitată. Au contribuit la localizarea conflictului balcanic și menținerea păcii în Europa o serie de personaje politice cheie de la Viena și Sankt Petersburg, restabilirea bazelor cooperării la conferința ambasadurilor de la Londra, o ultimă încercare reușită de revigorare a concertului puterilor înainte de Primul Război Mondial. Dintre toate momentele de încordare pe care le-a prilejuit războiul Ligii Balcanice cu Imperiul Otoman, criza orașului Scutari a reprezentat incidentul cu cel mai ridicat grad de risc în perspectiva escaladării conflictului. Criza a început la 23 martie 1913 când Serbia și Muntenegru au ocupat portul Scutari pe coasta Adriaticii. Aceasta reprezenta desigur o provocare la adresa Austro-Ungariei, care ar fi vrut ca acest port să facă parte din teritoriul statului tampon albanez planificat împotriva expansiunii Serbiei. Criza s-a detensionat numai fiindcă Rusia a acceptat că Serbia nu poate obține orașul Scutari, în orice fel de reglementare asupra păcii, ci numai schimbul unor concesii la frontiera sârbo-albaneză. Puterile europene au decis să recurgă la o demonstrație navală ca să convingă Muntenegru și Serbia să-și retragă trupele din orașul Scutari. Rusia nu a participat dar a cerut Serbiei să se retragă. Atunci când Muntenegru se forțează să nu urmeze exemplul Serbiei, Austro-Ungaria începe pregătirile militare. La 4 mai 1912, muntenegrenii părăsesc totuși orașul, care este ocupat de trupe ale marilor puteri, în mare parte italieni, austrieci și britanici. Până la sfârșitul primului război balcanic bazele fundamentale ale păcii au supraviețuit. Erodarea lor semnificativă a început din ultimele șase luni ale anului 1913. Pacea din Balcani a supraviețuit scurt timp. Bulgaria atacă foștii aliați pentru a obține teritorii în Macedonia. Războiul s-a dovedit un dezastru pentru bulgari, care sfârșesc prin a ceda teritorii Serbiei, Greciei și Imperiului Otoman. Deznodământul războiului este ratificat prin tratatul de la București, cu România jucând rolul unei puteri conducătoare. Succesul puterilor europene din prima parte a anului 1913 se dovedise o iluzie. Austro-Ungaria a fost puterea europeană cea mai afectată de al doilea război balcanic. Diminuarea puterii ei în Balcani deși relativă, slăbește și Germania. Drept urmare, politica austriacă devine tot mai agresivă. Războiul cu Serbia amenință din nou în luna octombrie 1913, când Serbia ocupă partea de nord a Albaniei, în contradicție cu termenii tratatului de la Londra. Austro-Ungaria trimite

ultimatum, Serbia retrace trupele. La sfârșitul lui 1913 s-au înrăutățit și relațiile dintre Germania și Rusia. Motivul? Numirea lui Liman von Sanders, general german, la comanda unităților turcești din Constantinopol, pentru a facilita implementarea reformelor în armată. Rusia întrevide în numirea lui Sanders un act decisiv de consolidare a puterii germane asupra politicii Imperiului Otoman. Se solicită schimbarea statutului convenit pentru generalul german. În ianuarie 1914, Liman von Sanders este înlăturat de la postul de comandă dar lăsat să se ocupe în continuare cu instruirea armatei turcești. Criza provocată de numirea lui Liman von Sanders în poziția de comandant al unităților turcești din garnizoana Constantinopol a produs schimbări în politica externă a Rusiei. Principiul concesiilor, al retragerilor, al păcii cu orice preț este supus criticilor. Ministrul de finanțe Kokovțov, principalul susținător al căii pacifiste, a fost înlocuit la începutul lui 1914. Menținerea statutului Rusiei de mare putere reclamă o tot mai activă politică externă.

Sistemul de alianțe european și crizele internaționale nu explică așadar pe deplin originile războiului, cu atât mai mult cu cât conflictul s-a dorit (cel puțin pentru inamicii Germaniei) o cale de menținere, uneori restaurare, a echilibrului european. Pentru mai mult de un deceniu, o serie de crize internaționale au încercat limitele păcii. Soluționarea acestor crize a demonstrat că războiul nu a fost inevitabil. Reținerile individuale ale oamenilor de stat au reprezentat o garanție solidă asupra păcii. Dar structuri și procesualități ale sistemului internațional (alianțe, detensionări, concertarea puterilor) au oferit baza de continuitate în menținerea îndelungată a păcii pentru relațiile internaționale dintre marile puteri.

Referințe bibliografice

- A.J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1984.
- Robert John Weston Evans, Hartmut Pogge von Strandmann, *The Coming of the First War*, Oxford, Clarendon Press, 1991.
- David Stevenson, *The First World War and international politics*, Oxford, Clarendon Press, 1991.
- William Mulligan, *The Origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010.
- Misha Glenny, *The Balkans (1804-1999) Nationalism, War and the Great Powers*, Granta Books, London, 1999

I. 4. Armata, războiul și politica internațională.

Ca realitate istorică, războiul a fost mereu un instrument al politicii, necesar pentru atingerea unor finalități ce nu sunt accesibile prin mijloace pașnice. Istoria universală este punctată de războaie. Unele au luat forma unor confruntări generale (au implicat toate marile puteri), altele au fost confruntări mai mici (războiul franco-prusac

1870-1871), care însă au marcat caracterul schimbător al puterii. În perioada modernă, preocupările pentru identificarea cauzelor acestui flagel și combaterea izbucnirii sale s-au intensificat considerabil. În tot acest timp, cauza esențială a războiului a fost identificată fie în natura anarhică a societății internaționale și absența unui organism internațional capabil să impună respectarea păcii, fie în însăși natura firii omenești. Thomas Hobbes, în lucrarea sa *Leviathan*, arăta că: „ (...) în toate timpurile, regii, precum și persoanele cu autoritate suverană, datorită independenței lor, sunt într-o rivalitate continuă și în postura unor gladiatori, avându-și armele ațintite și ochii fixați unul asupra altuia; fortărețe și tunuri la frontierele regatelor lor; spionându-și neîncetat vecinii, ceea ce reprezintă o stare de război.” Până la mijlocul secolului al XVII-lea politica internațională a fost serios preocupată de distincția tradițională între războiul just și cel injust. O distincție greu de aplicat în practica obișnuită, pentru că în războaie fiecare combatant crede în justetea cauzei sale. În secolul al XVIII-lea s-a vehiculat tot mai mult ideea că fiecare război ar trebui acceptat ca și cum ar fi just de ambele părți. Dreptul internațional a acceptat războiul ca pe o relație legitimă între state, independent de justetea originilor sale. Cât privește sistemul anarhic internațional și dezideratul instituționalizării păcii universale, este de observat că nici măcar crearea Ligii Națiunilor, după experiența tristă a ororilor Marelui Război, nu a reprezentat o reușită.

Înnoirile teoretice ale secolului XIX. Armatele puterilor europene

În secolul al XIX-lea s-au produs cele mai spectaculoase transformări în privința desfășurării războaielor. Cele mai multe au fost cauzate de impactul Revoluției Franceze și al hegemoniei napoleoniene asupra Europei. S-a modificat mai întâi tipologia clasică a conflictelor militare. De la așa-numitele „războaie de cabinet” (conflicte între suverani și armatele lor de mercenari) specifice secolului al XVIII-lea, s-a trecut la un nou tip de război, mai scurt ca durată și mai intens ca desfășurare. Sub aspect teoretic, înnoirile s-au resimțit la fel de acut, mai ales datorită valoroaselor contribuții aparținând lui Henri Baron de Jomini (1779-1869) sau Carl von Clausewitz (1780-1831). Ambii au fost implicați în războaiele napoleoniene, iar lucrările reprezentative au fost publicate cam în aceeași perioadă: Jomini, *Précis de l'art de guerre* (Petersburg, 1830); Clausewitz, *Vom Kriege* (apărută postum, între anii 1832-1834). Principala teză a baronului de Jomini viza strategia. El considera că o concentrare pe cât posibil mai strânsă a tuturor forțelor într-un singur punct al teatrului de război și distrugerea liniilor de aprovizionare a inamicului asigură succesul bătăliei. Considerațiile sale sunt împovărate însă de prezența a numeroase tabele și diagrame, ce ilustrau teoretizarea acestor principii într-o manieră ușor învechită. Jomini rămâne însă unul dintre părinții științei militare, mai ales în cazul Rusiei sau al Europei Occidentale. Spre deosebire de el, Clausewitz insista asupra mobilității trupelor, odată cu noile posibilități create de diversificarea mijloacelor de transport. Memorabile au rămas însă considerațiile sale pe marginea relației dintre politică și război. „Războiul -consemna Clausewitz- nu este altceva decât continuarea politicii cu alte mijloace. El reprezintă un act de autoritate prin care adversarii sunt constrânși să îndeplinească voința noastră. Pentru atingerea acestui scop, inamicul trebuie să devină inofensiv.” Conducerea războaielor trebuia însă strict subordonată factorilor politici: „ Politica a zămislit războiul; ea este inteligența, iar războiul nu este decât instrumentul (...) Nu rămâne decât ca punctele de vedere ale militarilor să se subordoneze celor ale politicianilor”. Acest postulat a fost însă aspru contestat chiar de către unul

dintre iluștrii săi discipoli: Helmuth von Moltke. De la Clausewitz, el a preluat principiile flexibilității și mobilității, pe care comandanții trupelor angajate în război trebuiau să le aplice. Spre deosebire de Jomini, el considera că strategia nu reprezenta o învățătură și cu atât mai puțin o știință. Ea depindea de circumstanțele războiului și constituia un sprijin auxiliar. Moltke agreea ideea împărțirii armatei în corpuri separate și acorda responsabilități sporite comandanților de pe front. Tot el a combătut însă primatul politicii în condiții de război: „Politica- scria el- se folosește de război pentru atingerea scopurilor sale; ea intervine decisiv de la începutul și până la sfârșitul războiului. Strategia lucrează cel mai bine în slujba politicii, însă în războaie este pe deplin independentă față de ea.” În vremuri de război, nu era timp pentru discursuri politice, ci de strategii militare în măsură să neutralizeze inamicul.

Secolul al XIX-lea a fost martorul formării armatelor naționale. Punctul de plecare l-a reprezentat în Europa decretul Adunării Naționale din Franța (23 august 1793) cu privire la obligativitatea recrutării în vederea serviciului militar. Până nu cu mult timp în urmă, monarhul și cercul său restrâns de consilieri planifica desfășurarea unui război. Conflictelor se purtau între armate de profesioniști, întreținute cu costuri uriașe. Supușii regelui participau la război doar în condiții excepționale. Situația s-a modificat însă odată cu războaiele purtate de Franța revoluționară împotriva coalițiilor europene. Mobilizarea maselor s-a dovedit un succes, atâta vreme cât națiunea se implica în războaie pentru a lupta în susținerea propriilor idealuri. Soldații își sacrificau viața pentru o cauză proprie și nu pentru satisfacerea orgoliilor unor suverani. Clausewitz a recunoscut primul superioritatea acestui nou tip de armată comparativ cu structurile militare învechite ale Vechiului Regim. Ideea armatelor permanente și a războiului popular s-a impus totuși cu dificultate în secolul al XIX-lea. În anii ce au urmat Congresului de la Viena se poate observa revenirea în toată Europa la sistemul armatelor de profesioniști. Armata trebuia să redevină un instrument la îndemâna suveranilor. Serviciul militar obligatoriu s-a impus mai greu în Europa. Cu toate acestea, între marile puteri ale continentului, la sfârșitul secolului al XIX-lea, doar în Marea Britanie, el părea lipsit de sens¹. Armata britanică răspundea în fața Parlamentului și nu a suveranului pentru acțiunile sale. Parlamentul aproba bugetul necesar cheltuielilor militare și discuta până în cele mai mici detalii problemele stringente, cum erau înarmarea sau aprovizionarea. În aceste condiții, importanța opiniei publice nu putea fi neglijată. Populația, care vreme de sute de ani nu mai suportase distrugerile unui război purtat pe propriul teritoriu, nu era pregătită să accepte un astfel de compromis. Pentru principalele rațiuni de securitate (protejarea coloniilor; reprimarea unor revolte locale, etc) acest gen de obligație nu era potrivit. Datorită poziției geografice, în cazul Angliei, flota juca un rol determinant în strategiile de apărare, iar trupele formate din recruții proveniți din colonii, obișnuiți cu realitățile locale și condițiile de climă, erau mult mai eficiente. Soldații britanici obișnuiți erau lefegii. Pentru ei, cariera armelor era o profesie, iar serviciul militar o șansă de a-și întregi veniturile. Sub raport cantitativ, începând de la jumătatea secolului al XIX-lea numărul de combatanți a scăzut dramatic în cazul Angliei și al Austriei, dar a înregistrat creșteri în situația Franței și, mai ales, a Germaniei. Cea mai numeroasă armată continentală a rămas însă tot timpul cea a Rusiei. Potențialul demografic al Rusiei era practic inepuizabil, dar armata nu a beneficiat mult timp de instruire și dotare pe măsura sacrificiilor dovedite.

---

¹ A fost introdus târziu, în 1916!!!

Până la războiul Crimeii, ea era cea mai înapoiată armată dintre armatele puterilor europene. Efectivele sale pe timp de pace variau undeva între 800.000 și 900.000 de combatanți, dar slăbiciunile proveneau din structura socială. Jumătate dintre soldați erau recrutați din rândul țărănimii, care, până la reforma din 1860, a cunoscut iobăgia. Marii proprietari erau obligați ca, în fiecare an, să pună la dispoziția armatei pentru instruire un număr de 5 sau 6 țărani dintr-un total de 1000 de iobagi. După ce serveau în armată 25 de ani, aceștia deveneau oameni liberi. Practic în stare de război nu exista armată de rezervă. Abolirea iobăgiei în 1861 a creat premisele necesare implementării unui sistem de apărare modern și în cazul Rusiei. Începuturile reformei sunt legate de inițiativele ministrului Dimitrii A. Miliutin, iar principala înnoire a fost introducerea progresivă a serviciului militar obligatoriu, începând cu anul 1874. Și sub aspectul înzestrării, calitatea armatelor a suportat anumite schimbări. Este însă interesant de observat că nu a fost mereu în interesul general al firmelor de armament să stimuleze războiul. Guvernele stabile pe timp de pace oferă infinit mai multe oportunități de afaceri sau comenzi decât administrațiile nevoite să facă față războiului. Invențiile și îmbunătățirile care au fost combinate unele cu altele, au schimbat profund configurația tactică a războaielor. Soldații dispuși în formațiuni compacte au devenit ținte sigure de la distanțe din ce în ce mai mari. Stau măturie pierderile suferite de austrieci la Königgrätz în 1866, în fața infanteriștilor prusaci, înzestrați cu arme cu percutor. Utilizarea baionetei a regresat profund. În războiul de secesiune american 90% dintre răniți erau victime ale armelor de foc și doar 10% ale baionetelor. Armamentul modern a oferit europenilor un avantaj hotărâtor în luptele purtate cu băștinașii din colonii. Căile ferate și progresele în materie de comunicații (telegraful) au schimbat viziunile tradiționale asupra războiului. Mobilizarea și transportul trupelor s-a făcut rapid; s-au îmbunătățit condițiile de aprovizionare și asistență medicală.

Planificarea războiului înainte de 1914

Planurile de război au reprezentat o provocare căreia trebuiau să-i răspundă Statele Majore ale armatelor europene. Ele reflectă dilemele securității marilor puteri, schimbările survenite în echilibrul de forțe. Evident că în centrul politicii militare europene s-a aflat mult timp puterea Germaniei. După victoriile Prusiei în campaniile militare din 1866, 1870-1871, capătă contur imaginea pericolelor cu care se confruntă noul stat unificat, ridicat la rang de imperiu. Cel mai semnificativ dintre ele a fost acela al războiului desfășurat pe două fronturi, o dată cu revigorarea puterii Franței și Rusiei. După 1894 chestiunea devine amenințătoare, o dată cu încheierea alianței militare franco-ruse. Era posibil ca Germania să atace Franța în Vest și să rămână pe poziții defensive împotriva Rusiei în Est? Vreme de patru decenii strategii militari germani au luat în considerare aceste opțiuni. Cel mai cunoscut plan de război al Germaniei în această epocă se leagă de numele lui Alfred von Schlieffen, devenit șef al Marelui Stat Major în 1891. În decembrie 1905 el întocmise un memorandum, în care propune ca efortul principal de război al Germaniei să se concentreze împotriva Franței, care ar putea ceda într-un interval de șase săptămâni. Pentru a obține efectul maxim al atacului, marea masă a armatei germane trebuia să atace prin teritoriul Țărilor de Jos, să înconjoare armata

franceză și să o anihileze. Victoria securizată în vest, ar fi permis Germaniei să se întoarcă spre est unde Rusia, confruntată cu revolte interne și slăbită militar (așa părea ea în 1905, când Schlieffen scrie memorandumul) ar fi mobilizat greu armata și ar fi ripostat târziu. Ideea războiului preventiv împotriva Franței nu a entuziasmat. Schlieffen și-a prezentat demisia, succesorul lui în fruntea Statului Major, Moltke tânărul, nepotul eroului de la Sedan, a preluat câteva dintre ideile fundamentale. Preocupat de posibilitatea ca francezii să invadeze sudul Germaniei, Moltke a decis să consolideze flancul stâng al armatei germane. În locul unei invazii prin teritoriul Belgiei și Olandei, ambele potențial state neutre, Moltke își îndreaptă atenția doar asupra Belgiei. Olanda a fost astfel cruțată de la planificarea invaziei, fiindcă ar fi fost de mai mare ajutor ca antrepozit german – o veritabilă supapă ce permitea Germaniei să respire în situația unui război, pe care Moltke îl prevedea ca fiind de durată. În aprilie 1913, Moltke abandona planul alternativ pentru ofensivă în Vest și defensivă în Est, fiindcă ar fi redus semnificativ opțiunile militare deschise Germaniei. Practic în 1913 Germania dispune de un singur plan de război întemeiat pe supoziția deschiderii a două fronturi împotriva Rusiei și Franței. De la început, planul german pornește de la ipoteza războiului general european. El făcea practic imposibil de luat în calcul orice proiecție a unui război localizat, limitat la puterile europene și doar pe continentul european. În privința Austro-Ungariei, deja în februarie 1872, strategii armatei au identificat în Rusia principala amenințare. La sfârșitul războaielor balcanice principala țintă devine însă Serbia. De fapt, Austro-Ungaria se aștepta ca Germania și puternica ei armată să ducă greul războiului împotriva Rusiei. Ea începuse să se comporte asemeni unei puteri balcanice înainte de 1914. Planurile de război ale Puterilor Centrale nu s-au coordonat perfect în toți acești ani. Cu toate că șefii de Stat Major au schimbat impresii privind planificarea războiului, opiniile nu s-au armonizat. Între puterile Triplei Alianțe mai rămânea desigur Italia. O prezență mereu oscilantă și sub forma angajamentului militar. Înainte de atentatul de la Sarajevo, planificarea războiului pentru Italia pornea de la premiza că va lupta alături de Tripla Alianță. În luna ianuarie 1913 încep, de altfel, discuțiile pentru o nouă conveție militară cu Germania și Austro-Ungaria. Italiei îi era rezervat un rol dublu. Navele austriece și italiene trebuiau să întrerupă transferul de trupe franceze din Nordul Africii, traversând Mediterana. Trei corpuri de armată italiene transportate prin Austria trebuiau să lupte alături de trupele germane la Rin. Înțelegerea s-a încheiat în aprilie 1914, prea târziu ca să mai fie inclusă în planurile de mobilizare din acel an. Între timp, neutralitatea Italiei a reprezentat o lovitură grea pentru Germania în războiul ei cu Franța.

Dintre puterile Înțelegerii, Rusia părea cea mai dominată de spaima unor potențiale amenințări. Scenariul de război schițat de generalul Danilov înainte de 1914 opune Rusiei o coaliție de forțe în Asia și Europa, incluzând Germania, Austro-Ungaria, Suedia, Turcia, China și Japonia. Vulnerabilitatea geopolitică reprezenta principala provocare în elaborarea unui plan de război. Spațiul imens al Rusiei prezenta oportunități dar și dezavantaje. Alegerea între timp și spațiu a dominat planificarea războiului în Rusia de la înfrângerea din 1905 și până în 1914. O alegere grea ținând seama de slăbiciunea financiară, înapoierea tehnologică, fragilitatea politică a regimului țarist. Primul plan de război semnificativ în cazul Rusiei a fost faimosul Plan 18. Un proiect de concentrare a forțelor rusești, cu implicații majore asupra modului în care Rusia va lupta în viitorul război. Este vorba despre un plan defensiv, care plasează o forță paravan la frontiera nord-vestică, o întreagă armată la granița cu Austro-Ungaria și Turcia, iar

concentrarea majorității trupelor se realiza în interior. Ministrul de război Suhlminov acceptă ideea cedării unor teritorii în vest pentru a concentra mai multe trupe în Est. Planul 18 susținut și de generali precum Danilov sau Vitner pregătea Rusia pentru atacul Japoniei la Est mai mult decât pentru confruntarea cu Germania în Vest, unde oricum fortificarea frontierei părea mult prea costisitoare. Planul a fost însă supus unei critici severe. Comandantul districtului militar Kiev, generalul Alekseev considera că Austro-Ungaria ar trebui să reprezinte ținta ofensivei rusești. Și francezii erau îngrijorați. Schema (planul) 18 îi lăsa practic singuri în fața armatei germane. După 1912 prinde contur tot mai mult o nouă proiecție strategică: schema (planul) 19. Ea pornea de la premiza unui război cu forțe militare combinate ale Germaniei și Austro-Ungariei. Conținea însă două variațiuni A respectiv G. Variațiunea A anticipa slăbiciunile Germaniei pe frontul de Est și permitea mai multă concentrare împotriva Austro-Ungariei. Ipoteza G intra în discuție numai dacă Germania ataca cu putere în Est. Caz în care Rusia ar dirija efective către Nord. Ea s-ar lansa într-o ofensivă pe două fronturi, în Nord împotriva Germaniei, în Sud împotriva Austro-Ungariei. Proiectul conținea grave omisiuni privitoare la logistică și transporturi. Schema (planul) 19 era mult mai agresivă decât precedenta. Ea reflecta schimbările survenite în politica externă rusă. Era condiționată de alianța cu Franța și influențată de înfrângerea în fața Japoniei în 1905. În cazul Franței, toate proiecțiile strategice luau în discuție vecinătatea Germaniei. În luna mai 1914 se finaliza Planul 17, o construcție solidă, care prevede concentrarea trupelor franceze la (jumătate din efective) la frontiera cu Germania în vederea pregătirii ofensivei. Doar un sfert din armata franceză, cinci corpuri, se poziționau la frontiera cu Belgia iar rezerva o formau alte șase corpuri de armată. Un plan flexibil ce reflectă concepția ofensivei, care domina gândirea strategică a lui Joseph Joffre, generalul ce devenea șef al Statului Major în mijlocul crizei marocane (iulie 1911). Constrângeri politice și diplomatice subminau însă acest plan de război. Angajamentele asumate de Franța în negocierea alianțelor porneau de la considerente defensive. Toate ipotezele de război franceze de dinaintea lui Joffre luaseră în calcul un posibil atac german prin teritoriul Belgiei. Predecesorul lui Joffre, generalul Victor Constant Michel, sugerase ca trei sferturi din armata franceză să fie concentrată la frontiera belgiană. Planul a fost abandonat, fiindcă nu se potrivea decât unei concepții defensive. Politicienii francezi știau bine că ajutorul britanic se evapora în cazul invadării Belgiei. Alianța franco-rusă și antanta anglo-franceză au creat suportul planificării războiului la Paris. Relativa slăbiciune a Franței față de Germania i-a împins pe liderii militari să planifice un război general. Cooperarea militară cu Rusia și Marea Britanie apărea esențială. Flota britanică trebuia să apere țărmul de Nord al Franței în cazul războiului cu Germania. Exact acolo unde Corpul Expediționar Britanic (BEF) trebuia să echilibreze raportul numeric și să lege Marea Britanie de războiul continental. Numai că în vreme ce alianța cu Anglia înfrânează Franța să pornească la război, cea franco-rusă implică mobilizare simultană și ofensivă împotriva Germaniei. În fața unor atari constrângeri, Franța optează pentru întărirea efectivelor ei militare mobilizate în spatele graniței. Ceea ce echivala desigur cu un război defensiv.

Partenerul Franței în acordurile Antantei, Marea Britanie își făcuse simțită prezența într-o serie de conflicte militare izolate la nivel global. Liderii politici britanici dispuneau de anumite opțiuni pentru a răspunde amenințărilor germane. Flota britanică reprezenta un instrument viabil de influență la nivel global. Ea nu ajută însă prea mult atunci când confruntarea militară aduce în discuție rivalitatea cu marile puteri militare ce

domină pe uscat continente (Germania sau Rusia). Planificarea războiului trebuia să țină seama de aceste realități. Ar fi putut Royal Navy să apere interesele britanice și în Europa continentală? Răspunsul Amiralității a fost că o blocadă navală ar fi tăiat căile de aprovizionare a Germaniei cu muniții și provizii silind-o să încheie pacea. Dar curând s-a constatat că blocada navală nu ajuta prea mult dacă Germania învingea în războiul continental. Drumul ei către imensele resurse ale Rusiei ar fi fost deschis. Pentru prima dată după mult timp, armata britanică trebuia să se implice într-un război generalizat pe continent.

Planificarea războiului european înainte de 1914 nu a ținut aproape deloc seama de ipoteza unui conflict localizat. Strategii militare au ținut seama de constelația politică și au adaptat planurile de război la acest gen de realitate. Perspectiva războiului invadează planurile strategice. El devine astfel o opțiune extrem de probabilă în echilibrul de forțe la nivel european.

Cursa înarmărilor și politica internațională

Cursa înarmărilor a reprezentat o problemă structurală fundamentală în anii de dinaintea războiului. Ea a subminat pacea dintre puteri. Fenomenul a apărut din suprapunerea unor factori geopolitici cu sistemul de alianțe și suspiciunea ridicată între marile puteri în perioada ce a urmat diferitelor crize internaționale. Cursa înarmărilor nu a fost nicicum instrumentată de marii producători de armament și nici de către generali din armată. Calculul politic a generat acest fenomen, fapt dovedit de suita legilor privind armata și marina de dinaintea de 1914, care au creat un deficit de securitate în raporturile dintre puteri. S-a produs astfel o veritabilă militarizare a sistemului internațional influențată de diplomație. Cu toate că liderii politici au căutat să prevină ca înarmările să nu degenereze în război, climatul politic internațional s-a erodat sistematic. Dintre toți factorii care au contribuit la izbucnirea războiului în 1914, cursa înarmărilor a fost cel mai important. Punctul de pornire l-a reprezentat a doua criză marocană (1911). Și până atunci o oarecare competiție între puteri, în privința înarmărilor, își făcuse simțită prezența. Dar efectele ei se extind doar asupra relațiilor bilaterale și nu asupra întregului sistem. Criza marocană din 1911 se resimte politic în Germania, izolată între marile puteri. Liderii politici de la Berlin sunt nevoiți să-și reconsidere politica de securitate. Moltke identifică în Franța principala amenințare la adresa Germaniei și solicită sporirea forței militare. Legislația militară din anii 1912-1913 a prevăzut suplimentarea constantă a efectivelor recrutate. Reacția a fost una în lanț. În 1913 Franța adoptă Legea Serviciului Militar de Trei Ani, care sporea numeric efectivele armatei franceze la momentul mobilizării cu peste 50%. Legea era cerută de dezechilibrele demografice care aruncau Franța într-o poziție inferioară Germaniei. Dacă criza marocană a produs revizuirea legislației militare în Germania, criza bosniacă a modificat atitudinea Rusiei. Conștientă că fără o armată puternică va juca numai un rol pasiv în politica europeană, Rusia propune Marele Program de Înarmare. Programul prevedea o creștere în efective, cu până la 200.000 oameni, a armatei rusești, înființarea unui nou corp de armată la Varșovia, mai multă artilerie în câmp, construcția de căi ferate către frontul de vest. Adoptarea programului a fost amânată în noiembrie 1913. Duma a votat bugetul necesar

implementării abia la 22 iunie 1914. Astfel programul de reînarmare a Rusiei nu a influențat semnificativ cursa înarmărilor înainte de război. A influențat-o însă disputa anglo-germană privitoare la potențialul flotei de război. O cursă de înarmări navale câștigată de britanici care au prevăzut în bugetul alocat anului 1912 fonduri considerabile pentru construcția navelor de război.

Cursa înarmărilor a destabilizat sistemul internațional, a militarizat relațiile internaționale. Folosirea unor expresii precum „pacea armată” a devenit foarte răspândită pentru diplomația epocii. O diplomație a riscului major, flancată de forța militară. De-a lungul multiplelor crize internaționale dinre 1911-1913, oamenii de stat au reușit cu succes să controleze puterea militară. Nu era însă nevoie decât de o singură situație în care supozițiile lor să fie greșite. Atunci războiul nu mai putea fi evitat.

Referințe bibliografice

The War Plans of the Great Powers, 1880-1914, edited by Paul M. Kennedy, London, George Allen & Unwin, 1979.

William Mulligan, *The Origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010.

The Origins of World War I, edited by Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig, Cambridge University Press, 2003.

Michael Howard, *Războiul în istoria Europei*, Timișoara, Editura Sedona, 1997.

Heather Jones, Jennifer O'Brien, Christoph Schmitdt-Suppran (editors), *Untold War. New Perspectives in First World War Studies*, Brill, 2008.

I. 5. Curențe ideologice. Nationalism, militarism, imperialism

O altă cale explorată de istoriografia problemei a fost cea a impactului social al unora dintre marile ideologii ale perioadei (naționalismul; imperialismul și militarismul). Acest set de argumente ar trebui judecat în corelație cu cel puțin trei nivele: acela al convingerii (credinței) maselor; al grupurilor de propagare; al răspunsului factorilor decizionali. Când războiul a izbucnit în luna august 1914, intelectuali de ambele părți au declanșat un veritabil foc încrucișat, căutând să descopere cauzele catastrofei nu în evenimentele politice cotidiene, ci în ideologii dominante și tradiția nativ intelectuală a marilor puteri. Pentru mulți observatori, Marele Război a fost mai mult decât orice un război al ideilor, un conflict între concepții despre guvernare, societate și progres diferite, ireconciliabile. În Germania un număr impresionant de cărturari s-a întrecut în a demonstra că războiul din 1914 a fost cu adevărat un conflict înrădăcinat în istorie, un antagonism între două forme de viață fundamental diferite, o confruntare între comerțanții hrăpăreți („Händler”) și materiaslismul civilizației occidentale cu idealismul german întruchipat de faptele eroilor („Helden”) națiunii. De cealaltă parte, intelectualii din tabăra aliaților au imaginat războiul în termeni apocaliptici, ca pe o luptă a umanității împotriva lipsei de umanitate. Germania apărea astfel ca o țară dominată de spiritul

supremației, ce revendică dreptul celui puternic de astăpâni peste cel slab într-o luptă pentru existență.

Cât privește rolul opiniei publice în politica internațională înainte de Primul Război Mondial, uriașe diferențe separă concluziile istoricilor și ale altor analiști. Pentru unii, opinia publică a fost cu totul irelevantă pentru politica externă, formulată doar de un număr limitat de politicieni. Războiul a fost produs de combinațiile diplomației secrete. Dacă opinia publică ar fi jucat vreun rol, el ar fi fost probabil evitat. În replică, alți observatori au argumentat că opinia publică beligerantă a creat o atmosferă de tensiuni cronizate între marile puteri, care a transformat chestiuni minore în teme de dezbatere ce implică prestigiul național. Minorități tot mai zgomotoase invocă războiul, înarmările, expansiunea colonială. Atitudinile populare diferă de la o țară la alta și de la o perioadă la alta. Totuși, în ciuda unei opinii publice preponderant pacifiste, în societatea europeană își fac simțită prezența curente ideologice care otrăvesc atmosfera în care se desfășoară acțiunile diplomației. Se cuvine de aceea să le deslușim conținutul și impactul social.

Militarismul

În tot secolul al XIX-lea războiul a fost perceput însă ca un act legitim, folosit pentru atingerea unor scopuri politice. În ciuda acestor inițiative generoase, el a rămas o realitate dramatică în existența omenirii. Nu puțini erau chiar cei ce nu se sfiau să-i prezinte virtuțile. Generalul american Sherman se pronunța pentru războiul total, care să distrugă și populația civilă, pornind de la constatarea cinică a faptului că cruzimea nu se poate rafina. Helmuth von Moltke găsea și el că pacea perpetuă este asemenea unui vis frumos, iar războiul reprezintă o verigă a ordinii mondiale prescrisă chiar de Dumnezeu, pentru ca lumea să nu se scufunde în materialism. Istoricul Treitschke considera că războiul nu va fi niciodată eradicat prin tribunale de arbitraj, iar Leopold von Gerlach aprecia că pacea nu se poate menține, atâta timp cât războaiele nu izbucnesc din complicate raporturi juridice, ci din mari pasiuni. Cartea fundamentală a militarismului german (*Deutschland und der nächste Krieg/ Germania și războiul viitor*) a fost publicată însă relativ târziu, în 1912. Autorul ei, un fost general de cavalerie, Friederich von Bernhardi (1849-1930), aducea în discuție necesitatea războiului preventiv care să asigure supraviețuirea culturii germane în fața materialismului occidental, dominația *Kulturii* asupra întregii lumi. Germania, ca putere mondială (Weltmacht), trebuia să elimine Franța din lupta pentru supremație, să pună bazele unei confederații central-europene, formată din state slabe, pe care să le domine, să-și asigure expansiunea către colonii, prin creșterea influenței politice și economice în lume. Cartea fost tipărită în mai multe ediții succesive. Tradusă și în limba engleză, ea a contribuit la adâncirea antagonismului anglo-german. Texte asemănătoare, dar cu impact mai redus, s-au publicat și în Franța (Paul Déroulède, *Le chants du soldat*, carte publicată după războiul franco-prusian și vândută în 87. 627 de copii) sau Marea Britanie (Lea Queux, *The Great War in England in 1897*, carte publicată în 1894, care prezintă însă invadarea Angliei într-un război cu Rusia și Franța!!!). Nici ideea antagonismului anglo-german (ilustrată în Marea Britanie printr-o serie de texte ce invocă la începutul secolului XX scenariul unei invazii germane în insulă), nici ideea revanșei (recucerirea provinciilor pierdute, Alsacia și Lorena) în Franța nu au convins opinia publică, altfel decât în sensul unei defensive patriotice și nu în acela al unui război ofensiv.

Deși au existat în Europa publicații care au pledat cauza păcii, curentul favorabil războiului s-a impus. De cele mai multe ori, presa a căutat justificări, prin campanii abil orchestrate sub egida interesului național. Intelectualii au adoptat și ei poziții contradictorii. Inițial, majoritatea a comentat, analizat, sau criticat deciziile autorităților dar fără rezultate semnificative. Ulterior atât intelectualii germani cât și cei din Franța sau din Marea Britanie au admis că era vorba și despre un război al lor, un conflict între două culturi (ideea germană de la 1914 și cea franceză din 1789). O parte a intelectualilor considerau războiul un fel de „leac” într-o epocă a burgheziei și a letargiei, emasculării și decadenței morale. Thomas Mann se considera „obosit și bolnav” de pacea lui Bismarck și milita pentru un război care să conducă la purificare și eliberarea unor enorme energii. Hermann Hess credea că ar fi mai potrivit pentru germani să sfășie „blânda pace capitalistă” iar pentru Max Schuler (filosof german) războiul echivala cu înobilizarea tinerilor. Max Weber avea să afirme că războiul este mare și minunat iar Emile Durkheim părea convins că doar el va contribui la revigorarea sensului comunității.

Deși în unele țări europene pacifismul s-a afirmat ca un curent important, mai prezente în societate s-au dovedit a fi organizațiile ce promovau cursa înarmărilor și necesitatea războiului. Impactul lor social trebuie judecat diferit. Nu doar în Germania, ci și în țări precum Marea Britanie, Franța sau Italia apar asemenea asociații. În Marea Britanie, Liga Navală (The Navy League) constituită în 1895 număra 18.000 membrii în 1900; în iulie 1909, cu ocazia vizitei flotei (Royal Navy) la Londra, aproximativ 4 milioane de oameni au vizitat vasele de război. După războaiele cu burii din Africa de Sud s-a înființat o Ligă a Serviciului Național (National Service League), care promova principiul conșcripției universale. Condușă de către lordul Robert, unul dintre generalii populari, Liga adunase 200.000 de membrii în 1912, dintre care 100.000 membrii activi. În jurul a 100 de membrii ai Parlamentului britanic erau asociați Ligii. Pe lângă marină exista și armata terestră, organizată după principiul voluntariatului în mandatul secretarului de stat Richard Haldane. Ea reușise să atragă peste 270.000 de voluntari. Mulți dintre ei proveneau din rândul muncitorimii, considerată fief al propagandei socialiste. În Franța, ideea revanșismului s-a articulat și în jurul Ligii Patrioților, asociație ce funcționa în mediile urbane și se lăuda cu recrutarea a 200.000 membrii (în realitate nu erau mai mult de 50.000). Manifestări populiste s-au desfășurat și în împrejurimile Parisului. În vremea celei de a Treia Republici se țin parade și festivaluri militare ocazionate de ziua Bastiliei (începând cu 1880). Participă un public numeros (150.000-200.000 oameni). Un public ce asistă la eveniment nu pentru a susține virtuțile războiului, ci pentru a petrece timpul liber, ca să socializeze pur și simplu. Desigur, cazul Germaniei rămâne exponențial. După războaiele unificării, atitudinile populare față de militarism s-au modificat substanțial. Crearea Imperiului (Reich) „prin sânge și fier” a indus publicului un sentiment de venerație față de armată și militari. Către finele secolului XIX apar o serie de asociații importante ce dezvăluie atitudini beligerante: Liga Pan-Germană (1891); Societatea Colonială (1887); Liga Navală (1898); Liga Armatei (1912). Aceste asociații mobilizau membrii ai claselor sociale de mijloc, mulți dintre ei dezamăgiți de situația politică internă. Spre exemplu, Heinrich Class, care a devenit liderul Ligii Pan-Germane în 1908, venea din Partidul Liberal. Retorica militarismului a capacitat o bună parte din societate. Numărul membrilor care se înscriu în aceste asociații a crescut exponențial la începutul secolului: în 1912 Liga Pan-Germană număra 17.000 membrii; Societatea Colonială 41.000, Liga Navală 320.000; Liga Armatei 33.000. Raportat la

populația Germaniei, înainte de 1914, aceste cifre reflectă puțin. Totuși ținând seama de faptul că jumătate din populația masculină germană satisface serviciul militar vreme de trei ani, impactul militarismului trebuie apreciat la un nivel considerabil. Armata tinde să devină o școală a națiunii, dar nu se poate stabili suficient de clar dacă perioada serviciului militar activ a influențat gândirea maselor față de politica internațională. Și în Germania (sau mai ales în această țară) comemorările și serbările publice sunt numeroase. De obicei se însoțesc cu parade militare îndelung așteptate de public. Comemorări regulate se organizau cu ocazia aniversării victoriei de la Sedan (care totuși nu a atins statutul de serbare națională); parade se țin la ziua de naștere a împăratului și la manevrele de toamnă ale armatei. Și construcția flotei ocaziona periodic astfel de momente festive: lansarea la apă a vapoarelor nu poate trece neobservată. Serbările militare creează și promovează identitatea națională. Sunt motiv de mândrie civică. Audiența la aceste manifestări a fost una impresionantă, dar, la fel ca și în Franța sau Marea Britanie, oamenii participă din motivații diferite. Transmiterea valorilor militarismului nu constituie singurul scop al participării populației. Este o oportunitate de a privi cum defilează soldați faimoși, de a admira tehnologia militară, de a consuma mâncare și băuturi. Modelul german rămâne însă unic în Europa. Nu peste tot armata se bucură de aceeași venerație. În Italia, spre exemplu, deși nu lipsesc atitudini agresive în direcția politicii externe, cultivarea virtuților militarismului se lasă așteptată. Pentru italieni, armata reprezentase mult timp un instrument de opresiune (mai ales în anii de după unificare). Armata servise înăbușirii revoltelor populare. Când a fost chemată să dea măsura valorii și prestigiului pe câmpul de luptă, a sfârșit prin a fi înfrântă și umilită. Armatei îi lipsește așadar prestigiul printre italienii de rând, care, spre spaima politicianilor, arată puțin entuziasm pentru război și expansiune imperială. Italiei nu-i lipsesc totuși asociațiile naționaliste. Ele nu exaltează militarismul dar proclamă expansiunea colonială, imperialismul, irredentismul: Societatea Geografică Italiană; Societatea Dante Alighieri; Liga Navală Italiană.

În anii premergători războiului, opinia publică europeană nu a demonstrat o dorință nețărnută de a merge la război. Pretutindeni în Europa, războiul a fost acceptat ca posibilitate, deși sigur nu ca un eveniment inevitabil. Opinia publică apare pregătită pentru probabilitatea unui război defensiv dar nu a unuia ofensiv, nici chiar preventiv. Militarismul a acaparat în procente variabile atenția opiniei publice. Niciunde nu a reușit mai mult decât să trezească interes față de conștiința unui defetism patriotic. O stare de spirit ce se poate asocia unor chestiuni și grupuri diferite: apărarea ingrității teritoriale a statului; sprijin acordat aliaților; menținerea securității naționale prin politici de înarmare; salvarea demnității naționale și a prestigiului, etc. Opinia publică europeană manifestă așadar o orientare vădit defensivă. Excesele sau derapajele în direcția unei atitudini beligerante se rezumă la grupuri minoritare. Ele nu provoacă un adevărat război.

Imperialismul

Imperiile și statele naționale au reprezentat în secolul XIX cele mai cuprinzătoare entități politice ordonatoare pentru viața și conviețuirea comunităților umane. Aproape toți oamenii trăiau sub o autoritate imperială sau național-statală. Nu existau pe atunci nici guvern mondial și nici instanțe ale ordinii supranaționale. Puține etnii, în teritorii izolate, pădurile tropicale, stepele și regiunile polare, nu au fost tributare unei puteri superioare. Orașele autonome nu mai jucau niciunde vreun rol important. Sfârșitul unei lungi epoci a orașelor state s-a produs o dată cu pierderea independenței Veneției (1797) sub loviturile Franței lui Napoleon I Buonaparte. Imperiile și statele naționale au reprezentat cadrul desfășurării vieții sociale. Numai comunitățile organizate după principii religioase ale solidarității (*societas christiana, umma*) erau mai cuprinzătoare teritorial, dar lor nu le corespund forme de suveranitate asemănătoare statelor. Imperiile și statele naționale au constituit totodată și principalii actori ai scenei internaționale.

Prin ce se deosebește însă un imperiu de un stat național? Există legături directe între naționalism și imperialism? Statele naționale se delimitează unele de altele prin frontiere stabile, precis conturate. Frontierele Imperiului sunt în permanentă mișcare. Imperiile se separă unele de altele de obicei prin state tampon care preîntâmpină confruntarea directă (frontiera dintre Austro-Ungaria și Imperiul Otoman în Balcani; cea dintre americani și sovietici în Germania și Coreea). Statele naționale proclamă omogenitatea și unitatea indestructibilă la rang de principii călăuzitoare ale politicii lor. Imperiile dimpotrivă sunt eterogene și dezvoltă forme de integrare diversificate la nivel cultural. Chiar și imperiile terestre propun o delimitare clară între centru și periferie. Periferiile diferă unele de altele după criterii și forme de dezvoltare social-economică sau după intensitatea cu care centrul își exercită stăpânirea (suveranitatea). Independent de formula guvernării și sistemul constituțional, statul național cultivă ideea legitimării autorității politice de „jos” (de la popor către elită). Exercițiul suveranității se justifică numai dacă sunt reprezentate interesele națiunii. Imperiile fac apel la o altă formă de legitimare a puterii politice. Legitimarea „de sus” a puterii prin simboluri ale loialității dinastice; asigurarea păcii supușilor; înfăptuiri administrative ce satisfac exigența unor grupuri clientelare. Imperiul este produsul unei integrări coercitive și nu consensuale. Structurile puterii imperiale sunt antidemocratice. O asociere suverană lipsită de bază comunitară. Statele naționale se construiesc în jurul principiului egalei îndreptățiri a cetățenilor. Națiunea nu trebuie înțeleasă ca o asociație de supuși ci ca o societate a cetățenilor. În imperii, locul cetățeniei de drepturi egale este ocupat de o ierarhizare progresivă a privilegiilor. Pe de altă parte, în interiorul statului național minoritățile sunt nevoite să combată pentru propriile drepturi, în vreme ce imperiul se bazează de la început pe acordarea de drepturi și asumarea unor obligații speciale. În statul național, chestiuni comune precum limba, religia, obiceiuri cotidiene, se distribuie ca tendință întregii populații. Într-un imperiu ele sunt limitate la elita imperială de la centru și ramificațiile ei din colonii. În imperii se păstrează deosebiri între marea tradiție universală și mica tradiție locală, ceea ce în statele naționale nu este posibil ca urmare a influenței omogenizatoare a mijloacelor media. Pluralitatea și diversitatea religioasă sau

lingvistică este mai bine tolerată de imperii decât de statul național. Elitele imperiale își asumă o așa – zisă misiune civilizatoare al cărei scop urmărește crearea unei pături educate prin aculturație la periferie. Extremele – văzute ca deplină asimilare a păturilor educate indigene sau completa lor distrugere- sunt extreme de rare. Misiunea civilizatoare este înțeleasă ca un act de supremă distincție și onoare. Procese similare în statul național- precum implementarea unui sistem de educație general, o ordine polițienească funcțională – sunt percepute drept misie comună a nației, eventual ca îndatorire de răscumpărare a drepturilor cetățenești. Pentru recosntruirea imaginii sale istorice, statul național recurge la începuturi imemorale (tradiția mitologică) sau la originea etnică comună. Imperiile întâmpină greutăți în a-și reconstrui istoriile. Ele se întorc în timp către un act fondator, cuceriri de teritoriale prin război; acte legislative, se servesc de ideea translației puterii în explicarea continuității istorice.

Care sunt caracteristicile imperialismului modern? Cum influențează imperialismele secolului XIX lupta pentru putere înainte de 1914? Sunt ele responsabile de izbucnirea Marelui Război? Imperiile se deosebesc unele de altele prin dimensiune, număr de locuitori, eficiență economică. Unele imperii sunt maritime, coloniale, altele continentale. Prima epocă istorică a imperialismului global a început în jurul anului 1760, în vremea Războiului de șapte ani. O altă epocă începe în jurul anului 1880 și se încheie în 1918. În fine, epoca de sfârșit a imperialismului modern se desfășoară între 1931 (cucerirea Manciuriei de către japonezi) și 1945. Perioada cuprinsă între 1880 și 1918 a mai fost numită și epoca marilor imperialismes și s-a caracterizat printr-o suită de procese strâns legate între ele: integrarea economică la nivel mondial (aspect al globalizării); dezintegrarea concertului european; escaladarea interpretărilor sociale- darviniste la nivelul politicii mondiale. Adeseori se crede cu ușurință că imperialismul ultimei jumătăți din secolul XIX este o consecință a industrializării. Cu excepția Africii expansiunea puterilor imperiale s-a produs înainte de industrializare. Câteva exemple: expansiunea Imperiului Rus în Siberia, la Marea Neagră, în regiunile caucaziene; cucerirea britanică a Indiei (înainte de 1818). De asemenea, se presupune că aproape toate imperialismele secolului XIX au fost dinamice, active. Realitatea istorică contrazice și acest postulat. Doar trei dintre puterile sistemului European pot fi considerate imperii coloniale active: Marea Britanie, Rusia, Franța. Germania a intervenit târziu în disputa colonială (1884); Austro-Ungaria a fost considerată o mare putere fără colonii (prin urmare o mare putere de rang secundar, etc). Alte state europene (Spania, Portugalia, Olanda, Belgia) întrețin posesiuni coloniale, fără a se regăsi însă printre marile puteri. Imperiul Otoman s-a pliat pe poziții defensive, se confruntă cu antagonisme interne și nu mai joacă un rol dinamic, activ la nivelul politicii mondiale. În Extremul Orient însă Japonia se afirmă ca putere imperială extrem de activă, după 1895.

Secolul XIX a fost însă o epocă a imperiilor ce s-a sfârșit într-un război mondial. Fiecare dintre imperii s-a folosit însă diferit în război de resursele coloniilor. Pentru puterile Antantei, coloniile au jucat un rol fundamental. Germania nu a putut practic să folosească în niciun fel resurse din puținele ei posesiuni coloniale. La finele războiului nu toate imperiile coloniale au și dispărut. Cel puțin nu cele mai mari și mai puternice dintre ele!! Cu câțiva ani înainte de criza din iulie (1914) disputele coloniale între marile puteri europene s-au stabilizat. Primul Război Mondial nu a fost provocat de dinamica disputelor imperiale pentru teritorii și influență în Africa sau Asia. În privința Africii,

punctul de pornire al expansiunii coloniale a fost ocuparea Egiptului de către englezi (1882), ca măsură de siguranță pentru controlul navigației în canalului de Suez (deschis traficului în 1869), principala rută maritimă spre India. Între 1881 și 1898 întregul continent African a fost împărțit de către puteri europene (Franța, Marea Britanie, Germania), alte țări cu interese regionale ori vechi posesiuni (Belgia, Portugalia). Italia a intervenit și ea târziu în lupta pentru colonii, obținând control asupra coastei libiene (1912). Doar Etiopia și Liberia (statul sclavilor americani eliberați) au rămas independente. Începând din 1895 și până în 1905 s-a desfășurat disputa pentru China. Nu toate puterile imperiale erau interesate în aceeași măsură aici. Unele vroiau să obțină numai concesii economice, construcția de căi ferate, minerit, zone de influență pentru comerț (Marea Britanie), altele au proclamat principiul egalei îndreptățiri (Statele Unite și diplomația ușilor deschise, *open door*) pentru interesele economice ale tuturor puterilor pe pământ chinezesc. Singure, Rusia, Japonia și Germania, revendică teritoriile chineze de importanță strategică sau comercială: Taiwan; Manciuria; Peninsula Shandong. China și-a păstrat însă individualitatea ca stat. Chinezii nu au fost considerați supuși ai unei mari puteri coloniale.

Naționalismul

A doua jumătate a secolului XIX reprezintă și perioada de înflorire a naționalismelor europene. Indiferent de forma în care se manifestă, naționalismul reprezintă un fenomen de maximă intensitate și amploare. Statul național complică scena politicii externe. Competiția naționalismelor, mișcările iredentiste provoacă dispute, conflicte și aduc cu ele amenințarea războiului. Cu toate acestea, războiul din 1914 nu a fost produsul confruntării naționalismelor europene. Să vedem și de ce!? Epoca de glorie a naționalismului radical a început în deceniile opt și nouă ale secolului XIX. În Germania, unificarea din 1871 era privită ca începutul unei noi expansiuni, necesară supraviețuirii poporului (Volk). O provocare grea stătea în fața națiunii la cumpăna celor două secole. Așa cum anunța *Alldeutsche Blätter* (1 ianuarie 1900) noul secol fie va produce căderea Germaniei la rangul unei puteri de mâna a doua, fie o va face să devină o rasă stăpânitoare, o forță a culturii peste întreaga omenire. Germania – în viziune radical naționalistă- este chemată la război. Misiunea statului este să transforme Germania într-o societate pregătită de război și să aleagă momentul cel mai potrivit pentru a declanșa războiul între marile puteri. Politica nu trebuie să servească prevenirii ci pregătirii războaielor. Nu a pierde războiul reprezintă o catastrofă ci a cădea în letargia culturii materialismului. O parte a naționaliștilor germani împărtășea o viziune rasistă asupra politicii internaționale. Lupta între popoare și rase o înlocuiește pe aceea dintre state. Rușii erau considerați slavi iar germanii teutoni, destinați să se lupte pentru dominație asupra Europei și a lumii. Rusia devine – e drept – o amenințare pentru cei mai mulți dintre germani. Dar nu din considerente rasiale. Pentru social-democrați și liberali, Rusia amenință domnia legii, drepturile constituționale; pentru armată îngrijorătoare este puterea militară, etc. Doar perspectiva naționalist – rasistă clamează ideea unui război ofensiv. Celelalte viziuni asupra pericolului rusesc se rezumă la defetism patriotic. La fel ca și în cazul pan-germanismului, mișcarea pan-slavistă imprimă discursului violență și rasism. Se întâmplă mai ales după criza bosniacă, atunci când imaginea Germaniei are mult de suferit în societatea rusească. La origini (1860) curentul clamează ideea unității

slavilor. Receptarea ideii nu este deloc rea. În luna mai 1908, capitala Imperiului țarist (Sankt Petersburg) găzduia săptămâna slavă, iar Praga un congres al slavilor în luna iulie. După criza bosniacă, Balcanii au rămas piatra de încercarea a panslavismului. El se asociază de acum înainte patriotismului rusesc. De altfel, cum titrează *Novoe Vremja* (1908), anexarea Bosniei Herțegovina de către Austro-Ungaria în luna septembrie era un atac la adresa slavilor și nu o încălcare flagrantă a tratatului de la Berlin. În Balcani „dușmanul” Rusiei este desigur Austro-Ungaria. Dar în spatele ei se vede Germania, socotită adevăratul inamic. De aici începe din nou lupta slavilor cu teutonii. Crezul politiciii se determină prin rasă și nu prin delimitări de frontieră ale statelor. La fel ca și în cazul germanilor, nu toți rușii identifică în inamicul german o amenințare rasială. Pentru conservatori (Peter Durnovo; Sergei Witte) nici măcar nu prezintă Germania adevărata amenințare. Dimpotrivă cele două imperii împărtășesc valori comune ce le separă de lumea occidentală. Spre deosebire însă de naționalismul german, care imaginează hegemonii globale, viziunea rușilor rămâne ancorată în realități balcanice și se definește în termeni de prestigiu, rasă, afinitate religioasă și misiune națională. Pericolul retoricii naționale apare astfel mai vertical în cazul Rusiei decât în cel al Germaniei. Dar războiul-se știe - nu dinspre Rusia a pornit. Naționalismul se manifestă agresiv și în cazul Italiei. Aici, adepții trebuie să aleagă între expansiunea în nordul Africii, unde Franța apare drept principal oponent, și anumite solicitări iredentiste, unde Austro-Ungaria devenea principalul inamic. În vreme ce guvernul trebuia să facă o alegere, opinia publică naționalistă nu trebuia. Liga Navală Italiană identifică în Franța și Austro-Ungaria principalii rivali pentru supremație în Mediterana (*mare nostrum*). Pretențiile iredentiste se puteau împlini doar în dinamica unui război generalizat. Expansiunea imperială părea o opțiune mai realistă. Italia naționalistă exploatează viguros rivalitatea cu Franța. Un antagonism vechi, datând din vremea războaielor unificării, când francezii ocupaseră Roma. Ziarele italiene întrețin vie flacăra disputei chiar dacă la începutul secolului XX relațiile dintre cele două puteri păreau să se îmbunătățească. Franța este decadentă, revoluționară, instabilă. Antagonismul dintre Italia și Franța nu a contribuit la declanșarea războiului. În vara lui 1914 Italia se declară neutră și nu participă alături de germani la războiul împotriva francezilor. Se reactivează astfel ipoteza iredentismului italian. Numai că războiul Italiei începe în 1915. La un an după războiul european. Ultimul focar important de acțiuni naționaliste îl reprezintă desigur Balcanii. Naționalismele Balcanilor. Au contribuit ele la declanșarea Marelui Război? Principalele voci ale naționalismului în rândul statelor balcanice au fost desigur intelectualii. Tot din rândurile lor provin și cei mai aprigi suporteri ai războiului. După războaiele balcanice, au rămas neîmplinite numeroase aspirații naționale. Pentru marii pierdanți (Bulgaria; Imperiul Otoman), un nou război apare ca binevenit. Ideea revanșei frământă spiritele. Nimeni nu se gândește însă la un război european. Ci la unul local, balcanic, la fel ca în trecutul regiunii, nu prea îndepărtat.

Referințe bibliografice

Briand Bond, *War and Society in Europe: 1870-1970*, Leicester University Press, 1983

John Horne (ed.), *State, Society and Mobilisation in Europe during the First World War*, Cambridge University Press, 1997.

Fred Bridgham (ed.), *The First World War as a Clash of Cultures*, Camden House, New York, 2006

Dietrich Schuller, *L'antigermanisme. Son histoire et ses causes. Aux sources du racisme anti-allemand*. Traduction, présentation et adaptation française Jean Louise Pesteil, L'Aencre, 1999.

Jürgen Osterhammel, *Kolonialismus. Geschichte, Formen, Folgen*, Verlag, C.H. Beck, München, 1995.

Jack Beatty, *The Lost History of 1914. Reconsidering the Year the Great War Began*, Walker and Company, New York, 2012.

I. 6. Determinismul economic. Comerțul mondial. Exportul de capital, investițiile.

Unii istorici au identificat în rivalități economice o cauză a tensiunilor politice dintre puteri, ce au condus spre declanșarea războiului. Andreas Etges (*Wirtschaftsnationalismus. USA und Deutschland im Vergleich 1815-1914*, Frankfurt, 1999) consideră că existența amenințărilor economice s-a adăugat dispoziției pentru război a Germaniei; Jacques Thobie (*La France impériale, 1880-1914*, Paris, 1982) afirmă că rivalitățile economice s-au întrepătruns cu rivalitățile imperiale și au provocat un efect exploziv. Pentru Paul Kennedy (*The Rise of the Anglo-German Antagonism, 1860-1914*, Londra, 1980) studierea antagonismului anglo-german dezvăluie cum rădăcinile conflictuale între cele două națiuni se regăsesc de fapt în schimbările balanței economice produse la finele secolului XIX. Cursa înarmărilor navale și rivalitățile coloniale ar fi fost produsul unor circumstanțe economice. Pentru a înțelege mai bine aceste împrejurări este necesară o privire de ansamblu asupra economiei mondiale înainte de 1914.

Statisticile demonstrează că economiile naționale sunt integrate unor economii mai cuprinzătoare ce acoperă mari regiuni sau chiar întreaga planetă. Se constată o creștere semnificativă a comerțului mondial, superioară creșterii economice globale între 1870-1913 (3,4% comerțul mondial; 2,1% economia mondială). Aceasta înseamnă că activitățile comerciale deveniseră o importantă parte integrantă din economiile naționale. Costurile de transport reduse, informații mai cuprinzătoare privind prețurile, transmise prin radio și telegraf, au creat o piață competitivă. Relațiile comerciale dintre marile puteri au rămas stabile. Creșterea volumului comerțului internațional încuraja pe mulți să creadă că războiul între marile puteri nu va fi posibil. Pe alții însă nu. Rivalitățile comerciale puteau înlocui războiul. Dar politica economică se subordonează interesului național. Așa – cel puțin – credeau unii miniștri sau analiști politici ai timpului (Max Weber; Sergei Witte, William McKinley, Joseph Chamberlain). E drept că după deceniile rodnice ale liberului schimb, după 1870 protecționismul acaparează sfera afacerilor economice europene. Pe acest fundal apar războaiele vamale. Ele nu au escaladat în conflicte militare. Au urmat traiectoria disputelor politice, dar nu le-au anticipat. Comerțul internațional rămânea un instrument al păcii mai mult decât un vector al războiului.

Un alt indicator al globalizării înainte de 1914 sunt împrumuturile externe și plasamentele de capital. Londra (City of London) reprezenta centrul de gravitație al

integrării finanțelor mondiale în fenomenul globalizării (peste 18, 3 bilioane de dolari împrumutate în 1914!!!). Urma aproape Franța, și ea un mare creditor (8,6 bilioane dolari, împrumuturi externe), Germania cu numai 5,6 bilioane dolari. Statele Unite, Rusia, Turcia și China figurau printre marii debitori. Împrumuturile externe au reprezentat un instrument puternic de influență asupra relațiilor internaționale între 1871 și 1914. Nu pretutindeni însă finanțele au fost privite ca instrument de politică externă. Franța reprezintă exemplul clasic al influenței politice asupra liniilor de creditare externă. Relațiile franco-ruse au fost străbătute de diplomație financiară. Cazul Germaniei demonstrează însă contrariul. Interesele financiare rareori au dictat politica externă. Imperiul Otoman, unde Germania investise sume importante în diverse proiecte economice, nu primește sprijin diplomatic în timpul crizei bosniace(1908) și al războaielor balcanice. În desfășurarea acestor evenimente menținerea coeziunii Triplei Alianțe s-a dovedit prioritară valorii investițiilor externe. Creșterea semnificativă a capitalurilor investite, amploarea comerțului mondial, inclusiv extinderea pieții muncii, pe lângă cea a bunurilor, demonstrează că economia mondială și-a creat o dinamică proprie, independentă de constrângerile statului național. Firme mari precum AEG, Siemens, Renault au investit sume mari în afara granițelor, sume ce s-ar fi pierdut în caz de război general. Oamenii de afaceri erau proeminenți membrii ai unor grupuri transnaționale, interesați, prin urmare, să promoveze relații bune între marile puteri. Bancherii întrețin legături strânse cu politicienii de frunte. Prietenii de acest fel au încurajat detensionarea climatului internațional în slujba păcii. În vremea Primului Război Balcanic, bancheri de frunte, precum Paul von Schwabach, Alfred Rothschild, Maz Warburg, au acționat ca Marea Britanie și Germania să convingă aliații (Rusia și Austro-Ungaria) să se manifeste conciliant. Ernest Cassel, bancher britanic, Albert Ballin, magnat în sectorul transportului maritim, au încercat să îmbunătățească relațiile anglo-germane înainte de război. Ambii au încercat, fără mare succes, să diminueze tensiunile asupra înarmărilor navale.

Putere economică și putere militară

Legătura dintre resursele economice și condiția de putere militară a fost îndelung cercetată. Forța militară a oricărei puteri se reflecta în numărul de locuitori, baza industrială, nivelul tehnologic de dezvoltare, sectorul agricol și puterea financiară. Schimbările din economia mondială au fost de aceea privite cu viu interes. Importanța rezervelor financiare, a capacității de producție, a proviziilor agricole și a sporului demografic sunt factori ce predispun la analize diferențiate. Anumite state sunt capabile să mobilizeze resurse sigure ale puterii economice. Puterea industrială - construcția căilor de comunicație, producerea pieselor de artilerie, a navelor de război,- reprezintă elemente fundamentale ale puterii militare. Unele state dispun de arsenal propriu, care produc o mare parte din necesarul de muniții. Firme mari concentrează producția de armament și muniție: Krupp în Germania; Vickers în Marea Britanie, Schneider-Creusot în Franța, Steyr în Austro-Ungaria. Ele exportă în întreaga lume, chiar și la potențiali inamici. În termenii capacităților de producție pentru efortul propriu de război, Germania, Franța și Marea Britanie sunt singurele puteri ce își pot satisface cerințele în acord cu războiul modern. Dar potențialul industrial nu se transferă automat în condiția marilor puteri

militare. Cazul Rusiei este elocvent. În 1904, Rusia se bucura de superioritate vastă în domeniul industrial față de Japonia, dar a fost învinsă în războiul din Extremul Orient. Pe de altă parte, în ciuda unui reviriment economic în deceniul prebelic, Rusia nu dispune încă de suficientă bază industrială dezvoltată, iar înapoierea economică s-a dovedit o slăbiciune semnificativă în războiul cu Germania. Principala slăbiciune economică a Rusiei este de natură financiară. Cursa înarmărilor se fundamenta pe capacitatea bugetelor asigurate înzestrării armatei. Rusia depinde de creditorii ei externi. Prin compartie, Marea Britanie își susține întreaga forță economică pe capacități financiare. Vastul imperiu colonial, sistemul performant de colectare a taxelor și impozitelor, legislația ce favoriza încasările bugetare în dauna evaziunii asigură Angliei bogății imense și venituri mai mari decât ale celorlalți rivali europeni. În termenii resurselor agricole, demografice, financiare, coloniile au contribuit decisiv la potențialul Marii Britanii. Rusia și Germania dispuneau de alte atuuri economice. Sunt imperiile cu cea mai numeroasă populație în Europa. După 1871, populația Germaniei a crescut de la cca. 41 milioane la 67 milioane în epoca războiului. Populația Rusiei însă era de 175 milioane în 1913. De două ori și jumătate mai mult decât populația Germaniei!!! Sporul demografic al Germaniei îngrijorează Franța. Însă și germanii se temeau de invazia „hoardelor slave”. Baza economică a puterii militare s-a modificat între 1871 și 1914, dar natura schimbării rămâne neclară pentru contemporani. Germania era mult mai puternică la 1913 decât la 1871, în vreme ce Franța și Austro-Ungaria au regresat. Puterea industrială și demografică a Marii Britanii s-a erodat la finele secolului XIX, dar Imperiul Britanic a rămas cea mai importantă forță financiară a lumii. Rusia a rămas o enigmă. Potențialul puterii economice rusești nu putea fi contestat de nimeni, dar slăbiciuni cronizate (infrastructura precară; nivelul scăzut al educației; relative înapoiere tehnologică) o împiedicau să se afirme drept cea mai puternică forță militară de pe continent.

Concluzii

Deciziile importante care au condus spre război în contextul crizei din iulie 1914 exclud influența marilor industriași, a elitei financiar bancare, a magnaților presei, intelectualilor sau liderilor religioși. Cu rare excepții, aceste grupuri practic nici nu apar în adoptarea celor mai grele decizii. Acestea au fost în principal politice. În ciuda acelor opinii care acreditează ideea că războiul mondial a fost provocat de imperialismul economic și constrângerile sociale, realitatea este cu totul diferită. Elitele financiar - bancare, marii industriași, reprezentanții marilor interese comerciale nu se regăsesc în cercul restrâns al celor care au luat efectiv decizii. În măsura în care anumite interese au pledat pentru implicarea lor în acest complicat joc al puterii, se poate admite că structuri de acest gen au acționat undeva în spatele scenei. Reprezentanții marii finanțe și-au făcut simțită prezența încă din primele săptămâni de război. Ei trebuiau să ofere lichiditățile necesare procurării unor cantități uriașe de arme sau materiale de război. Acest gen de implicare s-a produs însă după adoptarea marilor decizii și nu întotdeauna cu profitul deja garantat. În mare parte, investitorii nu au văzut în război sursa unor uriașe beneficii. Conflictul implică instabilitate, anarhie, fluctuații ale pieței, șomaj. De obicei câștigă doar acei întreprinzători dornici să realizeze speculații, dar ei nu sunt niciodată stâlpii unei economii prospere. Rudolf Sieghart, guvernatorul lui Credit Anstalt Wien se declară

îngrozit de izbucnirea războiului. Cu acest prilej el afirma: „ Până în ultimul moment n-am putut să cred că războiul va avea loc. Nu mi-am putut imagina că Austro-Ungaria, cu o situație expusă pe mai multe fronturi și cu atracția magnetică exercitată de numeroasele națiuni din interiorul frontierelor sale pentru conașionalii din afară, se va arunca într-o asemenea aventură.....” Pentru bancherii austrieci anul 1914 se anunța promițător. Colaborau cu investitorii francezi și germani pe marginea unor profitabile proiecte în Balcani. Tot acum s-a produs o anumită destindere între cercurile financiare de la Viena și cele de la Paris, în sensul că piața franceză de capital s-a deschis oportunităților austriece. Austria diplomaților și nu cea a bancherilor a împins în iulie 1914 Europa spre un asemenea sfâșietor conflict.

Referințe bibliografice

William Mulligan, *The Origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010.

The Origins of World War I, edited by Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig, Cambridge University Press, 2003.

Robert John Weston Evans, Hartmut Pogge von Strandmann, *The Coming of the First War*, Oxford, Clarendon Press, 1991.

Jerry H. Bentley, *The Oxford Handbook of World History*, Oxford University Press, 2011.

II Responsabilități în mecanismul deciziei politice

- **Sefii de stat – Europa monarhică în fața războiului**
- **Miniștrii și guverne / politicieni și militari**
- **Presa internațională și diplomația**

În vara anului 1914 Europa a fost luată prin surprindere de izbucnirea Marelui Război. Multe alte crize internaționale, comparabile ca dimensiune, au putut fi surmontate în anii precedenți și existau anumite speranțe că și de această dată pacea va putea dăinui. Este evident că nici un guvern nu a intuit pe deplin consecințele atât de grave ale războiului mondial. În general, guvernele s-au așteptat ca războiul să fie unul scurt, deși costisitor, oarecum asemănător în desfășurare cu cel mai important conflict anterior din Europa, războiul dintre Franța și Prusia din 1870-1871. Realitatea a fost cu totul alta iar înțelegerea ei îl obligă pe cercetător la efectuarea unor investigații complexe pe marginea crizei din iulie 1914, a comportamentului principalilor actori politici, sau a

factorilor de decizie militari. Ipoteza conform căreia un război general european, de felul celui care se prefigura în vara lui 1914, ar fi avut la origine cauze general europene, nu se verifică până la capăt. Sistemul de alianțe europene, cursa furibundă a înarmărilor, stadiul de dezvoltare a capitalismului, rivalitatea comercială anglo-germană, presupusa confruntare istorică între teutoni și slavi, rivalitatea colonială sau animozitatea ereditară dintre Franța și Germania au fost invocate pentru a se demonstra că războiul s-a dovedit un eveniment așteptat, previzibil, chiar inevitabil. El a părut în ochii multora drept o fatalitate; de unde și analogiile cu diverse fenomene naturale, uzitate de anumiți istorici pentru a fi mai convingători: „întunericul de la orizont”; „începutul furtunii”. Războiul nu este însă un fenomen al naturii și oricât ar părea de banal astăzi, este cazul să admitem că ceea ce s-a petrecut în vara anului 1914 nu a fost o întâmplare, ci o înșiruire de acțiuni și evenimente premeditate, care îi responsabilizează pe oamenii de stat. Premiza potrivit căreia nimeni nu a dorit războiul în 1914 și el nu a putut fi evitat este falsă. Puterile nu „au alunecat” în război.

Marele Război a rezultat din deciziile adoptate de liderii a cinci mari națiuni ale lumii, fiecare dintre ele reprezentând o mare putere. Decizia de a da curs războiului a fost adoptată de un grup restrâns (coterie) de oameni cu acces la informație și control aproape exclusiv al puterii. În egală măsură, el a fost pregătit de elitele premoderne și nu de societatea burgheză ori clasele de mijloc interesate de afaceri și profit. Aparent și rolul monarhilor este discutabil. Toate cele cinci mari puteri sunt regimuri constituționale. Într-o formă variabilă autoritatea suveranilor, măcar teoretic se exprimă limitat. Există însă diferențe semnificative. Germania, Austro-Ungaria și Rusia dispun de constituții scrise dar prerogativele monarhilor sunt determinante. Printre ele se regăsește și capacitatea de a declara război. Nici unul dintre aceste state nu reprezintă regimuri politice parlamentare, atâta vreme cât miniștrii sunt numiți de suveran și răspund pentru actele lor în fața acestuia. Teoretic, corpul legislativ ales trebuia să reprezinte principalul instrument de limitare a autorității monarhice. În realitate, majoritățile parlamentare au fost mai mereu fragile, astfel încât simpatiile suveranului față de o grupare politică sau alta se dovedeau suficiente pentru asigurarea unei trainice guvernări.

Aranjamentele constituționale premergătoare războiului specifică în mod clar care erau instanțele puterii îndreptățite să adopte decizii în lunile iulie și august 1914. În Austro-Ungaria, Germania și Rusia, factorii de decizie erau suveranii și miniștrii pe care aceștia i-au ales. Între miniștrii, șeful de cabinet (premierul) și titularii portofoliilor de finanțe, afaceri externe, administrație și interne erau de obicei civili. Un rol foarte important revenea însă și ministrului de război, șefului de Stat Major sau ministrului Marinei. Cei mai mulți dintre miniștrii proveneau din rândurile aristocrației și nu concepeau o altfel de subordonare decât aceea față de suveran. Spre deosebire de puterile conservatoare, în Marea Britanie sau Franța șefii cabinetelor ministeriale erau liderii unor puternice grupări politice. În Marea Britanie, ministerul de război și marina militară erau conduse de civili. Liderii politici din cele două state dobândiseră puterea politică în chip diferit de practicile existente în Rusia, Germania sau Austro-Ungaria. Aleși prin vot, ei se exprimau în forurile parlamentare ca adevărați exponenți ai voinței naționale. Tocmai această ipostază complică rolul lor. Definirea interesului național implica adesea nuanțe diferite, astfel încât unanimitatea sau consensul opiniilor se putea obține mai greu. Situația a devenit extrem de complexă mai ales în cazul Marii Britanii, acolo unde

liberalii, deși doctrinar considerau războiul o veritabilă tragedie colectivă, au trebuit să îl accepte asemenea unui rău necesar.

Între decidenții politici ai crizei din iulie se regăsesc și **monarhii europeni**. Exceptând Franța, o republică prezidențială, majoritatea puterilor europene sunt conduse de monarhii. Diferă însă mult atributele constituționale ale puterii monarhului dar și trăsăturile personale de caracter. Spre exemplu, la Berlin politica externă „emana” din trei surse diferite și slab coordonate: **Kaizerul și anturajul** său; guvernul civil (cancelarul von Bethman Hollweg și secretarul de stat al externelor Gottlieb von Jagow); Marele Stat Major și Ministerul Marinei. Puterea de a declanșa războiul o deținea exclusiv împăratul. La articolul al II-lea din constituția adoptată la 16 aprilie 1871 se stipula că puterea de a declara război și de a încheia pace revine exclusiv împăratului. Singura autoritate ce s-ar fi putut opune puterii imperiale era Camera Inferioară a Parlamentului (Bundsrath), cea care trebuia să sancționeze hotărîrea finală. Se știe însă că în 1914 acest organism politic era compus din reprezentanți de rang nobiliar ai diferitelor state germane; un fel de societate aristocratică a principilor, care acceptau în bloc aproape orice document propus de împărat. Deciziile cu adevărat exponențiale pentru soarta Germaniei s-au adoptat într-un cerc restrâns, care, în afara împăratului, îi mai cuprindea pe cancelar, ministrul de război (Erich von Falkenhayn) și șeful Marelui Stat Major (Moltke). Este interesant de observat că două personalități importante (secretarul de stat de la departamentul externelor și cel de la departamentul marinei, Gottlieb von Jagow și Tirpitz) au lipsit practic din miezul discuțiilor. **Wilhelm al II – lea** era fără îndoială, un personaj controversat. Odată ajuns pe tron, în 1888, a declarat că vrea să fie propriul său Bismarck, „căpitanul corabiei statului”. Ieșirile sale în public erau adeseori extrem de violente. Susținea discursuri febrile, era agresiv în limbaj. Influența lui în politica și istoria Germaniei a fost una negativă. Un fizionomist francez din secolul XIX, Leclercq, îl înfățișa în termenii următori: „Complex, trece de la elanuri mistice la sensualismul cel mai grosolan...Părăsește o poemă pentru un plan de războiu...Fără nicio stăpânire de sine însuși. Mâniile sale sunt epileptiforme, fără durată. Totuși nu sunt pentru asta mai puțin periculoase: ele pot să fie omicide. Mare jucător și mare blestemator...De un fond în adevăr religios...entuziast și exaltat..., ca pe vremea evului mediu. Despot și tiranic în interiorul său, nu suferă să-i reziste cineva. Insubordonat și revoltat, va ști totuși să se supună pe față disciplinei ca să dea exemplu. Este drept recompensator..., fără de voință... Este tiranic, orgolios și voește să-și afirme personalitatea ceea ce-i dă de om de voință...Nu are nici rațiune, procedează prin <<coupe de tête>>. Este înclinat către înșelătorie și minciună...Iubește fastul și splendoarea. Are imaginație războinică. Aceasta îl îmbată. Are curagiul impetuosității. Dar nu e nici un mare căpitan, nici un strateg...Este un împărat cavaleresc și fantasc, care ne face să ne amintim de Carol Temerarul. Un suflet de artist, în care se semnalează imaginația excesiv de desordonată, înfrigurată. Din profunzimea ființei lui o voce, pe care îi place să o asculte îi strigă: << Tu ești fiul unui Dumnezeu puternic... >> Suveran de o inimă suficient de mare pentru a suporta propriile sale nenorociri, nu ar putea suporta adversitățile patriei. Și, cu toate acestea, agresiv, nerușinat, provocator de dezastre imperiale și naționale; după primele insuccese, fără îndoială, este amenințat să sfârșească prin sinucidere, într-un acces de furie în contra sa. Un astfel de om, cu acest caracter este destinat să se piardă pe sine și pe alții, dacă o individualitate mai forte nu se opune acelei a le sale. Împăratul Germaniei nu e deloc un pacific”. După 1918 responsabilități majore ale războiului au căzut pe umerii

împăratului. În realitate decizia beligeranței nu reflectă decât sumar acte ale lui Wilhelm al II-lea. Influența decizională a monarhilor europeni nu trebuie supraîncărcată. Capetele încoronate ale Europei nu au contribuit decisiv la izbucnirea războiului. Împăratul de Habsburg era prea bătrân, țarul Rusiei era prea slab, iar împăratul german prea inconsistent în decizii. Unii dintre suveranii europeni dispuneau de largi prerogative constituționale în materie de politică externă și au aprobat tot ceea ce era necesar pentru pregătirea conflictului, deși nu au inițiat nici una dintre deciziile de mare greutate. În Italia, potrivit Constituției, regele dispunea de puteri excepționale. Victor Emanuel al III-lea era însă imaginea perfectă a conducătorului absent din miezul marilor decizii. El prefera să își petreacă timpul la reședința de vară de la Castelporziano sau în Piemont. În miezul evenimentelor nu a jucat un rol exponențial. Puterea a ajuns practic în mâna unui grup restrâns (coterie) de lideri politici și militari. În ciuda eforturilor însemnate, suveranii Europei nu au mai deținut controlul deplin al afacerilor politice. Ei s-au dovedit doar ultima verigă într-un lanț al slăbiciunilor.

Deciziile în contextul crizei din iulie aparțin în mare măsură **miniștrilor** de externe și de război. În Austro-Ungaria, Consiliul ministerial comun era mai mult un grup de discuții decât un cabinet cu rol propriu-zis executiv. Membrii (un număr mic de opt până la zece persoane) erau persoane educate la Academia Teresianum sau la cea consulară, oameni de încredere, fideli Coroanei și dinastiei. Cei doi miniștrii prezidenți erau contele Carol Stürgkh (din partea Austriei) și Istvan Tisza (din partea Ungariei). Ei se preocupau în special cu afacerile interne și administrative, dar se puteau folosi de dreptul de veto, pentru a respinge ideea războiului. Stürgkh era un birocrat convins iar Tisza un aristocrat ce credea cu tărie în compromisul de la 1867. El a fost, de altfel, singura personalitate proeminentă care s-a opus pregătirilor în vederea nimicirii Serbiei. Atunci când nimic nu mai putea evita confruntarea a solicitat ca teritoriul Serbiei să nu fie anexat. Leopold von Berchtold, la vârsta de 49 de ani, cel mai tânăr ministru de externe din Europa, servise în corpul diplomatic și vreme de cinci ani îndeplinise funcția de ambasador la Sankt Petersburg al Dublei Monarhii. Spre deosebire de predecesorul său, Aehrenthal, era mai indecis și neîncrezător. În plus, îi lipsea –se pare- experiența în administrarea afacerilor externe, pentru că nu mai servise ca șef al vreunei secțiuni în minister. Ministrul de finanțe, Ritter Leon von Bilinski, solicitase chiar din timpul războaielor balcanice ca Monarhia să atace Muntenegrul sau Serbia, chiar cu riscul unui război împotriva Rusiei. Ministrul de război era condus de Ritter Alexander von Krobatin, fiu de ofițer, cu studii la prestigioase academii militare. Ideea războiului cu orice preț și-a găsit însă susținători de nădejde în grupul radicalilor (cunoscuți și sub denumirea de Tinerii Rebeli). În fruntea lor se afla Alexander Hoyos, prieten apropiat al lui Berchtold, diplomat cu experiență în posturi cheie, cum erau cele de la Berlin, Paris sau Belgrad. El a fost trimis la Berlin cu celebra solicitare de sprijin militar în cazul unui război european, provocat de atacul împotriva Serbiei. Un alt personaj important a fost și contele Janos Forgach, ministru la Belgrad în perioada 1907-1911. El răspundea de pregătirea corespondenței personale a ministrului Berchtold și a materialelor pentru ședințele Consiliului ministerial comun. În timpul crizei din iulie, s-a aflat permanent în contact telefonic cu Istvan Tisza și baronul Burian, emisarul Ungariei la Viena. Din rândul așa-zisilor „rebeli”, nu poate fi omis Conrad von Hötzendorf, devenit Șef al Marelui Stat Major, un susținător permanent al războiului preventiv împotriva Serbiei.

La Berlin, cancelarul Bethman Hollweg se dovedise un birocrat competent, o

figură hamletiană, adesea victimă a propriilor indecizii și jumătăți de măsură. A dezvoltat un model de război bazat pe scrierile principalului său consilier Kurt Rietzler. Teoria sa se baza pe asumarea unui risc calculat, pornind de la supoziția că viitoarele războaie nu se vor mai purta doar pe câmpul de luptă ci și la masa tratativelor. Războiul ca și amenințarea cu războiul, considera cancelarul german, deveniseră prea costisitoare și periculoase pentru statele ce urmau a fi implicate. Riscurile erau prea mari. Războiul sau simpla amenințare cu războiul devenise un fel de joc al nervilor. Într-o Europă divizată în două tabere antagoniste, diplomația agresivă putea juca un rol foarte important. Între militari, generalul von Moltke a fost poate figura cea mai complexă printre oamenii de stat germani angrenați în adoptarea deciziilor. Fire pesimistă, nepotul învingătorului de la Sedan a cochetat cu studiile de orientalistă, teologie și fotografie stereoscopică. Începând din 1906 devenise Șef al Marelui Stat Major și avea serioase îndoieli cu privire la posibilitățile planului Schlieffen.

În Rusia anului 1914, șeful cabinetului ministerial era I.L. Goremîkin, un conservator despre care puțini contemporani aveau lucruri frumoase de povestit. S-a dovedit un birocrat cinic, convins de faptul că în Rusia nimic în afara voinței țarului nu prezintă importanță. Rolul său în criza din iulie s-a dovedit nesemnificativ, tocmai datorită pasivității de care de obicei dădea dovadă. Ministrul de finanțe (Kokovțov) era omul care cunoștea cel mai bine realitățile din economia Rusiei din perioada cuprinsă între anii 1906-1914. Știa, cu alte cuvinte, în ce măsură Rusia este pregătită să facă față războiului, iar avertismentele sale demonstrează că era departe de a se înșela. La consiliul ministerial convocat la 24 iulie (practic punctul critic al crizei) a surprins intervenția ministrului agriculturii A. V. Krivoșein, o voce destul de respectată în guvernul condus de Goremîkin. Deși nu dorea implicarea Rusiei în război, Krivoșein considera că țara trebuie să abandoneze vechiul curs ezitant al politicii externe, caracterizat de retrageri și umilințe, în favoarea unei conduite politice ferme. Ministrul de externe, A. D. Sazonov, responsabil de politica marilor concesi, era o persoană extrem de inteligentă, dar cu o activitate diminuată considerabil din pricina stării precare de sănătate. A fost susținut de fostul premier Stolypin, care încă din 1910 credea că Rusia are nevoie de o perioadă îndelungată de pace (mai mult de 20 de ani) pentru redresarea economică și reforma militară. Indiscutabil, Sazonov părea persoana capabilă să înfrâneze pornirile spre război. Ministrul de război Suhomilov, om de încredere al țarului, s-a dovedit un strateg superficial, căruia nu puțini i-au reproșat mai târziu dezastrul de la Tannenberg. Șeful Marelui Stat Major, generalul N.N. Ianușevici, era înnobilit de studii academice, dar nu suficient de pregătit să răspundă provocărilor sau situațiilor neprevăzute pe care războiul ca realitate, și nu cel povestit, le poate oferi combatanților. Cât privește atribuțiile Dumei, legile fundamentale adoptate în aprilie 1906 revigorau puterile excepționale ale țarului în materie legislativă și îi ofereau controlul asupra chestiunilor de securitate națională. În materie de securitate națională, atribuțiile Dumei se limitau la aprobarea bugetelor militare și posibilitatea de a interpela miniștrii, în probleme de ordin financiar.

Decizia implicării Rusiei în război, adoptată într-un cerc restrâns de persoane, a fost indiscutabil influențată și de evoluția relațiilor cu Franța. Vizita de trei zile (21-24 iulie) a unei delegații franceze (Poincare; Viviani) la Petersburg nu poate fi străină de implicațiile crizei de la Sarajevo.

Guvernul francez a adoptat surprinzător de puține decizii în iulie 1914. Franța nu a dispus de nici o strategie viabilă pentru a evita războiul. Asasinarea arhiducelui austriac a provocat puțin interes într-o țară în care nu se risipise încă indignarea produsă de crima doamnei Caillaux, soția unui înalt demnitar, împotriva editorului publicației *Le Figaro*, Gaston Calmette. Din punct de vedere constituțional, cele două camere ale parlamentului francez alegeau președintele Republicii. El putea declara război doar cu asentimentul celor două Camere. Președintele putea însă încheia tratate pe care le păstra secrete în interesul securității statului. Senatul și Camera Deputaților, care trebuiau să aprobe orice declarație de război, și-au început vacanța de vară la 15 iulie 1914 și au fost convocate abia la 4 august, după ce Germania declarase deja război. După cum se știe, președintele Poincare și premierul Viviani (în același timp ministru de externe) se aflau într-o vizită plănuită în Rusia și P. Scandinavă. În timpul călătoriei de întoarcere pe mare (24-29 iulie), ei au putut fi la curent cu evenimentele doar prin intermediul radioului și al serviciului telegrafic. Numirea lui Viviani în calitate de premier a fost rodul unui compromis. Ea survenea în urma alegerilor din mai 1914, care urmau disputelor cauzate încă din 1913 de legea cu privire la extinderea duratei serviciului militar. Poincare cunoștea foarte bine ignoranța și nepriceperea lui Viviani în materie de politică externă, dar faptul în sine nu îl deranja. El a supravegheat atent dispunerea portofoliilor ministeriale, întrucât dorea să-și extindă propria influență asupra unui număr cât mai mare de ministere. A condus practic politica externă a Franței în această perioadă de criză, comunicând direct cu ambasadorii din străinătate. În perioada cuprinsă între întoarcerea sa din Franța și declanșarea războiului, Poincare a condus constant întrunirile cabinetului. El era adeptul ramurii republicane de centru; un spirit anticlerical, naționalist, mai puțin ideolog cât politician de acțiune, dornic să lucreze cu orice francez de bună credință. Poincare, spre deosebire de Joseph Caillaux sau Jules Cambon, nu era adeptul unei politici de conciliere. Practic el dorea să demonstreze că Franța nu se teme mai mult de Germania, pe cât ar fi trebuit Germania să se teamă de ea. Ideile sale urmăreau consolidarea poziției internaționale a Franței printr-o politică echilibrată de înarmare și extinderea cooperării cu partenerii din cadrul Antantei.

Dacă în cazul Franței republicane, Poincare a forțat practic limitele constituționale asumându-și responsabilități enorme în legătură cu implicarea națiunii în război, în cel al Marii Britanii situația guvernului s-a dovedit cu mult mai complicată. Un politician britanic devenea prim-ministru doar dacă era invitat de către suveran să formeze guvernul. Cabinetul își asuma responsabilitatea colectivă pentru toate actele pe care le realiza. La începutul secolului al XX-lea monarhul britanic era nevoit să aleagă drept prim ministru acel lider de partid care deținea majoritatea în Camera Comunelor. Un guvern britanic ce beneficia de suportul celor două camere, în acord cu doctrina „suveranității parlamentului”, dispunea practic de puteri însemnate în materie politică legislativă. Fără constituirea unei majorități în Camera Comunelor, guvernarea devenea practic imposibil de instrumentat. În situații de război, nici un guvern nu se putea angaja în acest gen de manifestare fără a cheltui bani publici, iar pentru acest lucru era necesar acordul Camerei Comunelor. În contextul crizei din iulie, cabinetul britanic a procedat într-un mod mai puțin obișnuit. Primul ministru (Asquith) dispunea de o agendă dezorganizată a întâlnirilor de lucru. Există destul de puține însemnări oficiale despre activitatea premierului, astfel încât, relevante în ancheta istoricului, rămân mai ales jurnalele sau corespondența din epocă. Puterea o de ținea practic Partidul Liberal, care

milita pentru reforma administrativă, comerț liber și se pronunța în favoarea limitării cheltuielilor militare. Guvernul era condus de tandemul Asquith- Edward Grey, cel din urmă îndeplinind funcția de secretar de stat al Departamentului de afaceri externe. Liberalii erau aliați ai Partidului Laburist, reprezentant al uniunii comercianților și a intereselor muncitorimii. La fel ca și în cazul Franței, crima de la Sarajevo a fost inițial departe de a putea mobiliza atenția publicului britanic. La ordinea zilei figura o problemă extrem de spinoasă, ce provoca discuții dintre cele mai tari: chestiunea irlandeză. Irlanda era în pragul războiului civil, iar faptul a provocat o veritabilă criză politică în Parlamentul britanic. Liberalii, aliați cu laburiștii și naționaliștii irlandezi controlau Camera Comunelor; iar Partidul Unionist deținea majoritatea în Camera Lorzilor. Atitudinea Marii Britanii în contextul crizei din iulie și decizia extrem de dificilă a implicării în războiul european poartă amprenta eforturilor deosebite ale secretarului de stat Edward Grey. El a încercat în repetate rânduri să-i convingă pe toți membrii guvernului de faptul că Marea Britanie trebuie să se implice în război alături de Franța și împotriva Germaniei. Misiunea sa era extrem de dificilă, întrucât în cadrul guvernului se conturaseră nu mai puțin de trei grupuri cu atitudini diferite în raport cu poziția ce trebuia adoptată față de evenimentele de pe continent. Exista un grup extrem de consistent al celor nedeciși (în care părea să se găsească însuși premierul și cancelarul trezoreriei – Lloyd George; lordul cancelar Haldane); o altă grupare îi cuprindea pe toți aceia care militau pentru o declarație imediată de neutralitate (John Morley; secretarul de stat pentru India; John Burns, președintele Camerei de Comerț, Sir John Simon), iar intervenția propriu-zisă în conflict era susținută doar de Edward Grey și Winston Churchill. Misiunea cea mai dificilă era obținerea sprijinului politic din partea cabinetului, pentru a putea ulterior prezenta cu succes noua opțiune de politică externă în fața Camerei Comunelor. Edward Grey a căutat cu disperare aliați și s-a străduit din greu să provoace schimbarea raportului de forțe în guvern, dar reușita sa ar fi rămas îndoielnică dacă nu ar fi primit un „ajutor” nesperat chiar de la germani, cei care au decis violarea neutralității Belgiei și încălcarea suveranității luxemburgheze. În acest fel, sarcina guvernului a devenit mai simplă, mai ales că și opinia publică, inițial refractară la ideea implicării în război, devenise interesată de soarta Franței și ostilă agresiunilor germane. La începutul lunii august 1914, Germania și Marea Britanie se aflau practic pe picior de război.

Dintre toate puterile europene implicate în războiul mondial, Italia a urmat o cale atipică. Ea este singura care nu s-a implicat de la început în conflictul european, națiunea cea mai mare care a ales inițial neutralitatea. Responsabilitatea decizională în criza din iulie 1914 s-a concentrat în mâinile primului ministru (Salandra) și a ministrului de externe (Antonio di San Giuliano). La dezbaterile privind afacerile externe și crizele internaționale mai participau ministrul de război (contele Grandi) și șeful Marelui Stat Major (generalul Pollio). Di San Giuliano era un aristocrat din Sicilia. Datorită sănătății precare el petrecea mai mult timp la Fiuiggi, o stațiune la aflată la două ore de mers cu mașina de Roma. Aici, el s-a aflat în contact permanent cu ambasadorul german Hans von Flotow și a putut afla printre primii că Germania sprijină Austro-Ungaria în pregătirea *ultimatum*-ului adresat Serbiei. În iunie 1914, Italia se confrunta cu grave probleme sociale interne. Di San Giuliano era conștient de gravele probleme economice, de faptul că blocarea regiunilor de coastă de către flota anglo-franceză ar echivala cu un adevărat dezastru pentru economia Italiei. El credea că războiul ar adânci conflictele

sociale și ar produce și mai multă anarhie în țară. Italia era însă la fel de conștientă și de posibilitatea obținerii de compensații teritoriale, conform articolului al VII-lea din al treilea tratat al Triplei Alianțe, semnat în mai 1881. Salandra era convins că Italia putea profita de conjunctura creată, deși articolul invocat nu se aplicase nici în 1908, când Austro-Ungaria anexa Bosnia și Herțegovina, și nici în 1911, când Italia declanșa criza tripolitană cu intenția de a anexa teritoriul aparținând Turciei. El și-a îndreptat atenția supra Berlinului, care trebuia să convingă Viena de necesitatea acordării unor compensații Italiei, mai ales că pe teritoriul dublei Monarhii trăiau mai bine de 800.000 vorbitori de limbă italiană. Între 15 și 30 iulie 1914, mai mulți lideri de la Berlin (Bethman Hollweg; Gottlieb von Jagow; Helmuth von Moltke) au cerut Austriei să asigure cooperarea militară a Italiei, în schimbul cedării unor teritorii din regiunea de graniță (Trentino, Trieste). Viena a refuzat însă ferm. Judecând cu luciditate comportamentul puterilor Triplei Alianțe în contextul crizei din iulie 1914, putem observa că nici Germania și nici austro-Ungaria nu au considerat Italia cu adevărat un partener de încredere. Faptul că Italia nu a fost oficial informată despre termenii *ultimatum*-ului decât cu două ore înainte ca el să fie trimis la Belgrad este extrem de grăitor în acest sens. Cu toate acestea, Italia a promis enorm celor două puteri germane. Regele Victor Emanuel al III-lea a făgăduit chiar și „ultimul om”, în cazul unui război în Europa. Faptul se explică prin abilitatea diplomaților italieni de a negocia implicarea în război cu ambele tabere. La 26 iulie, ministrul de externe rezuma poziția Italiei într-o scrisoare adresată lui Salandra: „Nu s-a adoptat nici o decizie imediată, fapt ce ar fi extrem de periculos. Trebuie pentru moment să tergiversăm asupra atitudinii noastre pentru a obține unele avantaje pozitive.” Di San Giuliano i-a îndemnat pe membrii guvernului să lucreze cu discreție, să rămână atenți și pe cât posibil departe de Roma. Conștient de slăbiciunile Italiei și presat de opinia publică ce nu agrea războiul, tot el a și fost cel care în final a decis: „Din fericire - susținea San Giuliano - nu există *casus foederis*. Nici în textul tratatului și nici în spiritul obligațiilor Triplei Alianțe nu suntem siliți să oferim sprijin Germaniei și Austro-Ungariei.” Este evident că liderii de la Berlin sau Viena au rămas surprinși de gestul Italiei. Wilhelm al II-lea a responsabilizat diplomația germană, pe care a acuzat-o de incompetență, atâta timp cât aliații Reich-ului se risipeau chiar înainte ca războiul să înceapă. Moltke vorbea despre „răzbunare” pentru ceea ce el numea „trădarea Italiei”, iar Hötendorf îi blama la Viena pe miniștrii de odinioară, pentru grava eroare de a gândi o alianță cu „șarpele” numit Italia. Decizia neutralității a fost însă foarte populară printre cetățeni, deși nu se poate afirma că la originile sale s-au aflat presiuni ale străzii. Factorii de decizie din Italia au acționat independent și au ținut seama de anumite condiții: deficiențe în pregătirea și echiparea armatei; hazardul războiului naval; dependența de cărbunele importat și contractele economice în derulare cu Marea Britanie; amenințarea revoltelor sociale, miza uriașă a compensațiilor teritoriale, mai ușor de speculat pe măsură ce războiul devenea unul de uzură pentru ambele tabere. Dacă în cazul neutralității decizia politică și curente de manifestare ale opiniei publice au coincis, în cel al intervenției situația era mai mult decât incertă. În fond, noul context ca și decizia adoptată avea să aparțină unui nou val de politicieni. Italia risca pentru prestigiu, putere și dorința de a se afirma.

În fiecare „fief” decizional a existat o **presă** activă. Foreign Office-ul britanic a fost singurul minister de externe al vreunei mari puteri care nu a deschis un birou de presă înainte de Primul Război Mondial. Faptul nu indică dezinteres față de opinia publică și

nici absența unor încercări de a influența presa. Miniștrii păstrează regulat legătura cu jurnaliștii. Evident nu toți, ci numai cei considerați de bună credință. Presa britanică este liberă față de orice urmă de cenzură, formală sau convențională, deși politicienii și diplomații încearcă să schimbe viziunea editorilor în destule ocazii. Guvernele britanice au adoptat *ad-hoc* o strategie de presă. Miniștrii lasă să se scurgă povești interesante, linguesc editorii, cinează cu jurnaliști în scopul de a-i folosi intereselor lor politice. Cel mai respectat ziar britanic a fost *The Times*. Era citit de lumea politică nu doar la Londra, ci și în alte capitale europene. Alte ziare precum *Manchester Guardian*; *The Westminster Gazette*; *Daily Telegraph* s-au asociat politicilor partidelor. O anumită tendință către senzațional se observă și în jurnalismul britanic de masă. În privința afacerilor internaționale, senzațional înseamnă război, expansiune imperială, exacerbarea xenofobiei, etc. Pentru presa britanică, cel mai provocator subiect s-a dovedit antagonismul anglo-german. O temă ce acaparează constant atenția, la începutul secolului XX, după războiul anglo-bur (1902). Germania reprezintă o amenințare, iar relațiile cu Franța și Rusia trebuie consolidate. În Franța, miniștrii acordă mai multă atenție presei decât Camerei Deputaților. Aproape în fiecare seară, Theophile Delcassé îi dictează declarații lui Robert de Billy, șeful Oficiului de Presă al Ministerului Afacerilor Externe, declarații ce urmau să fie publicate în zilele de după. El folosea chiar unele ziare pentru a răspândi idei privitoare la direcția politicii externe fără a se implica personal. Alte ziare (*Le Temps*; *Journal de Débats*, o vreme și *Le Figaro*) susțin politica Franței și acționează ca o presă oficială. Ministerul de Externe francez angajează în secret jurnaliști, precum Henry des Houx și André Tardieu. Chiar președintele Poincaré a înființat o revistă numită *La politique étrangères* (decembrie 1912) ca să-și promoveze propriile viziuni. Presa franceză dezbate și ea despre ambițiile hegemonice ale Germaniei în Europa, necesitatea de a reface puterea militară a Franței, importanța legăturilor cu Marea Britanie și a alianței cu Rusia. Doar o mică parte din opinia publică (cea elitistă) reprezintă grupul țintă al acestor publicații. Nimeni nu s-ar fi angajat însă la un astfel de efort dacă nu ar fi crezut că merită. Presa germană reflecta structura federală a imperiului. Ziare precum *Rheinland Merkur*; *Frankfurter Zeitung*; *Kölnische Zeitung*, *Berliner Tagblatt* reprezintă presa de importanță națională, în vreme ce altele precum *Vorwärts* (SPD) și *Kreuzzeitung* (Conservatorii) reprezintă partide politice. Legislația (legea din 1874) garantează libertatea de exprimare. În jurul anului 1914 apăreau cca. 4.200 de ziare în Germania dar presa de masă rămâne una slab dezvoltată comparativ cu Marea Britanie. Relația guvernelor cu presa nu a fost încurajată în cancelariatul lui Bismarck și nici mai târziu. Opinia publică nu trebuie amestecată în politica externă. Răspunzând criticilor din partea Ligii Pan-Germaniste, cancelarul Bernhard von Bülow declară că nu poate face politică externă din perspectiva unei “întâlniri la bere” !!! Presa poate servi guvernelor ca instrument de manipulare. Este ceea ce politicienii germani au încercat tot din primele zile ale cancelariatului lui Bismarck. Ministerul de Externe (Auswärtige Amt) a deschis un Birou de presă a cărui importanță va crește după 1890. Șeful acestui oficiu (Otto Hammann) se plângea chiar că Bülow devenise obsedat de presă. Astfel că dicta știri de presă înaintea micului dejun!! La cumpăna secolelor XIX-XX guvernul german pierde însă controlul asupra opiniei publice. Era imposibil ca guvernul să manipuleze mișcări capabile să se automobilizeze cum se întâmpla în cazul celor radical-naționaliste. Acestea atacă guvernul constant pe seama slăbiciunilor din politica externă. Insuficient însă pentru a genera schimbări majore. În Rusia, toate marile ziare au angajat foști diplomați.

Ministerul de externe oferea subsidii regulate și mituia ziare, precum *Golos Moskvy* și *Novoe Vremja*; în mod regulat pentru articolele solicitate a fi publicate în presă. În luna noiembrie 1905, guvernul înființa un nou ziar oficial (*Rossija*). Miniștrii cu reputație, generali de armată folosesc opinia publică drept instrument pentru promovarea propriei agende de interese la înalte sfere guvernamentale. După criza bosniacă și opinia publică începe să exercite presiuni asupra guvernelor. Creșterea popularității Pan-slavismului și antagonismul cu Germania a limitat mult libertatea de manevră a guvernului. Liderii ruși au devenit tot mai susceptibili la presiuni ale opiniei publice, pe măsură ce au recunoscut importanța coeziunii naționale în vremuri de război. Cu câteva săptămâni înainte de a fi asasinat, Stolypin i-a scris lui Izvolski, arătând că Rusia are nevoie de o perioadă de pace. Războiul fără suportul popular ar distruge regimul țarist. Atunci când ideile pan-slavismului au devenit mai populare și posibilitatea unui război împotriva Germaniei a fost în general acceptată, una dintre pârgurile de constrângere față de ipoteza războiului generalizat s-a erodat. În Austro-Ungaria, diplomația a rămas pe larg imună presiunilor opiniei publice. Ministerul de Externe a înființat un Birou de presă prin anii '60 ai secolului XIX. S-a căutat efectiv cosmetizarea imaginii publice a actelor politicii externe. Aehrenthal, folosind extinse legături private, a căutat să prezinte ca pe un succes anexarea Bosniei. A încercat să controleze atacurile de presă împotriva Italiei, ferind Monarhia Dunăreană de tensiuni cu vecinul sudic. Începând din 1912, preocuparea publicului pentru deteriorarea poziției internaționale a Austro-Ungariei și costurile menținerii securității au devenit o certitudine. Relația dintre minoritățile naționale și statele străine a exacerbât sentimentul insecurității. Militarii au fost primii care au supralicitat efectele agitațiilor naționaliste. Opinia publică a generat dezbateri dar nu a determinat direcția politicii externe. Și în Italia înainte de 1911, politica externă s-a ținut departe de influența opiniei publice. O politică externă rezervată după 1896 nu necesită și nici nu reclamă susținere populară. Interesul public față de politica externă s-a revigorat după criza bosniacă (1908). Susținut de public, guvernul a declarat război Turciei în septembrie 1911. Principala miză - consonantă sentimentului public- protectoratul asupra Libiei.

Stabilitatea sistemului internațional a fost afectată de războaiele de presă. Ele au crescut influența liderilor de opinie extremiști, au complicat tratativele diplomatice, au indus neîncredere față de adevăratele intenții ale guvernelor. Articolele tipărite și discursurile dintr-o țară erau repede răspândite în altă țară, provocând indispoziție. Campaniile de presă se citeau după două căi. Fie diplomații suspectează că ele sunt oficial orchestrate de către guverne și tonul beligerant al articolelor reflectă adevăratele intenții, fie ei se tem că guvernele sunt prea slabe să reziste opiniei publice extremiste

Cel mai cunoscut incident a fost desigur telegrama Krüger. Pe scurt. Suntem în ianuarie 1896. Un faimos raid al generalului Jameson a fost respins de către buri. Wilhelm al II-lea a trimis o telegramă liderului burilor Paul Krüger. Presa britanică, deși inițial criticase acest episod, își schimbă radical poziția. Imediat presa germană răspunde cu acuzații la adresa politicii imperialiste a britanicilor. Guvernul de la Berlin pare că susține această retorică, dacă nu se află chiar în spatele ei. Se produce astfel o deteriorarea vizibilă a relațiilor anglo-germane la începutul secolului XX.

Diplomatia a reprezentat instrumentul politicii externe în perioada premergătoare războiului. În anii interbelici ea a fost responsabilizată pentru geneza conflictului din 1914. În antiteză cu noua diplomatie, cea veche aparține elitelor tradiționale, acțiunile ei nu sunt accesibile informării publice (caracterul secret). Societatea diplomaților rămâne preponderent conservatoare. O lume care asimilează unele schimbări (birocratizarea; profesionalizare), în vreme ce respinge altele (democratizarea). Serviciul diplomatic se dezvoltă lent la cumpăna secolelor XIX-XX. Numeric, cea mai semnificativă creștere se produce după 1904: Franța dispune de 70 de diplomați la 1814 și de 170 un secol mai târziu; în anul declanșării războiului (1914) Marea Britanie contează pe activitatea a 150 diplomați. Unele țări precum Olanda, Danemarca, Suedia, Elveția și-au restrâns, ca urmare a neutralității, ceva mai mult din aria participării la politica internațională. Ele nu întrețin decât un serviciu diplomatic de mici dimensiuni. Extinderea activității diplomatice la nivel mondial reprezintă una dintre caracteristicile globalizării la nivelul secolului XIX. Reprezentanțe diplomatice se deschid în statele latino-americane (foste colonii ale Spaniei) – Brazilia, Argentina, Peru, Venezuela- dar și în Extremul Orient (Japonia, Siam). Se adaugă desigur reprezentanțele europene deschise în Mexic sau cele din Statele Unite ale Americii. În majoritatea țărilor europene diplomații provin din rândurile aristocrației. În Marea Britanie, procentual ponderea diplomaților aristocrați scade între 1860 și 1914 de la 52% la 38%. Recunoaștem însă printre ambasadori câțiva iluștrii reprezentanți ai elitei tradiționale: Sir Arthur Nicolson, subsecretar de stat la Foreign Office, moștenise pe filieră scoțiană titlul de baron; Sir Francis Plunkett, ambasador la Viena; Sir Nicholas O’Conor, ambasador la Sankt Petersburg, etc. În Franța peste 75% dintre reprezentanții din străinătate erau nobili în 1886. Între 1903 și 1914 doar 7% dintre diplomați mai sunt aristocrați. În Germania toți ambasadorii perioadei 1871-1914 sunt aristocrați. În ciuda presiunii parlamentare pentru deschiderea serviciului diplomatic către clasele de mijloc, în preziua războiului îndeplineau funcții diplomatice 8 prinți; 29 de conți, 20 de baroni, 54 alți nobili și numai 11 personaje din alte sfere sociale. Situația este asemănătoare și în cazul monarhiei austro-ungare. Dintre cei 38 de șefi ai misiunilor diplomatice în străinătate (1913) numai doi nu aparțineau nobilimii, Konstantin Theodor Dumba (Washington) și Franz Kolossa (Rio). Practic toate ambasaderele europene sunt în mâinile unor vechi și puternice familii aristocratice. Cazul Rusiei reflectă dominația cvasi-totală a elitelor aristocrate în diplomatie. Majoritatea diplomaților aparțin aristocrației funciare cu posibilități materiale infinite. Mari seniori ai politicii externe rusești au fost, între alții prințul Lev Pavlovici Urusov (Paris, Roma și Viena), prințul Nikolai Sergeevici Dolgoruky, contele Pyotr Andreevici Shuvalov. Numai doi diplomați ruși de carieră, Ivan Alexeevici Zinoviev (ambasador la Constantinopol, după ce a trecut și pe la București sau Teheran); Alexander Georgevici Vlangali (Roma, 1891-1897) nu dețin titluri nobiliare. Educația corpului diplomatic ține de frecventarea unor universități sau școli de prestigiu: majoritatea diplomaților britanici (57%) primeau educație universitară; unii sunt absolvenți ai prestigioaselor Oxford și Cambridge; în cazul Franței din 192 de noi diplomați între 1907 și 1927, 153 au fost formați la celebra École Libre des Sciences Politique; în Austro-Ungaria majoritatea diplomaților de carieră trec prin băncile cunoscutei Academii Theresianum sau ale Academiei Consulare; în Rusia sunt absolvenți ai Liceului Alexander din St. Petersburg; în Germania frecventează cursuri ale gimnaziilor statale sau Ritterakademie. Accederea în serviciul diplomatic rămâne un amestec între influență (patronaj, legături politice) și susținerea unor examene

de specialitate. Acestea din urmă cuprind tematici din domeniul istoriei (de la 1648); economie și drept internațional, geografie politică, etc. Mai sunt desigur necesare și alte aptitudini precum confidențialitatea, comunicarea, sociabilitatea.

În desfășurarea crizei din iulie diplomația a jucat desigur rolul ei. Nu a fost unul decizional. Majoritatea diplomaților, ca și mulți dintre liderii politici, obișnuiau să părăsească marile orașe (capitalele) la jumătatea lunii iulie pentru refacere la băi. Știrea morții arhiducelui Franz Ferdinand a surprins. Mulți diplomați nu se aflau în posturile lor. Austro-Ungaria a fost prima mare putere ce a reacționat. O generație tânără de diplomați austro-ungari, în fruntea căreia se situaia Alexander von Hoyos, a jucat un rol important. Convinși că Serbia reprezintă o provocare pentru existența Monarhiei, ei susțin ipoteza războiului. Un rol aparte a revenit însă și unora dintre diplomații de carieră aflați în funcțiune la data comiterii atentatului. Baronul Franz von Matscheko era expert în chestiuni politice balcanice. El a vorbit despre pericolul încercuirii Dublei Monarhii de către „acoliții” Rusiei, a identificat în Bulgaria un posibil aliat iar în România un potențial inamic. Între ambasadori, rețin atenția câteva figuri importante. La Berlin, începând din 1892, era ambasador contele Ladislau Szögyeny-Marich. Rolul său în criza din iulie s-a dovedit mai puțin relevant datorită prezenței lui Alexander Hoyos la Berlin, în calitate de trimis special al lui Berchtold. El a fost în centrul eforturilor destinate să asigure Austro-Ungariei suportul Germaniei. Înainte de faimoasa misiune la Berlin, el a ținut legătura cu Dietrich von Bethmann Hollweg, nepotul cancelarului german, și Victor Naumann, jurnalist cu nume, care l-au asigurat de sprijinul german în cazul războiului împotriva Serbiei. A mers apoi la Berlin cu scrisoarea împăratului de Habsburg către Wilhelm al II-lea. În timpul discuțiilor a argumentat ferm de ce Imperiul austro-ungar nu mai poate conviețui pașnic cu Serbia. Întâlnirea de la 5 iulie s-a încheiat cu succes. Hoyos a fost printre puținii diplomați care au reușit ceva în tratativele crizei din iulie: sprijinul Germaniei pentru război, faimosul cec în alb. Un alt moment cheie al crizei din iulie, ce ilustrează implicarea diplomației, s-a consumat la St. Petersburg. Când termenii *ultimatum*-ului au devenit cunoscuți (24 iulie), Sazonov s-a întâlnit cu George Buchanan, ambasadorul englez, respectiv Maurice Paléologue, reprezentantul Franței. Cât timp președintele Poincaré s-a aflat pe mare (înainte de 29 iulie) în desfășurarea călătoriei sale diplomatice dinspre Rusia, el a jucat un rol extrem de important. Paléologue era adeptul înfocat al alianței ruso-franceze și întreținea suspiciuni exagerate privitor la intențiile malefice ale Germaniei. El a redactat telegramele către Paris în ideea de a prezenta Rusia cât mai conciliantă cu putință. Se poate afirma că a influențat dar nu a determinat politica Franței. Spre deosebire de Maurice Paléologue, Buchanan i-a comunicat limpede lui Sazonov în timpul întâlnirii din 24 iulie că Marea Britanie nu are interese directe în Serbia. Un război pentru Serbia nu ar fi acceptabil în ochii opiniei publice britanice. În fine, un al treilea moment de răscruce pentru diplomație în soluționarea crizei politice din iulie (1914) a fost așa numita „neînțelegere” anglo-germană de la 1 august. Incidentul se referă la discuțiile dintre secretarul de stat Edward Grey și prințul Karl Lichnowsky, ambasadorul german la Londra. Miza pentru germani e uriașă. Grey lasă de înțeles în dimineața zilei de 1 august că Marea Britanie va garanta pasivitatea Franței, dacă Germania nu va ataca în vest. Lichnowsky telegrafiază imediat la Berlin. Se contura ipoteza unui război pe un singur front, împotriva Rusiei!! Grey nu era însă în poziția să garanteze neutralitatea Franței. Chiar dacă britanicii ar fi decis să nu se implice în război, armata franceză ar fi mobilizat. Reacțiile decidenților de la Berlin sunt contradictorii.

Wilhelm al II-lea solicită șefilor armatei oprirea ofensivei pe frontul de vest. Moltke răspunde însă printr-un refuz categoric!! Moritz von Lincker, șeful de cabinetului militar al împăratului, nota că Moltke ar fi declarat că marșul armatei spre frontul vestic nu mai poate fi oprit și că Franța se va implica oricum în război. Cancelarul și împăratul încearcă efectiv să-l convingă pe Moltke de justetea deciziei lor. Mulți au văzut aici un exemplu elocvent de nesupunere a liderilor militari față de comanda politică, o ilustrare limpede a forței militarismului german. Numai că analiza lui Moltke a fost corectă. Edward Grey nu putea opri Franța să meargă spre război. În aceeași zi (1 august) are loc o întrevedere și cu ambasadorul francez Paul Cambon. Mesajul secretarului de stat britanic era simplu: guvernul britanic nu va încuviința starea de război. Cambon se arată uluit. Într-o întrevedere privată cu Nicolson se întreabă dacă nu cumva a dispărut din limba engleză cuvântul onoare?! Către seară britanicii au retras oferta, vorbind doar despre o neînțelegere. Peste numai trei zile (4 august) guvernul Majestății Sale a declarat război Imperiului German. Dintr-unul european, conflictul devenea unul global.

Concluzii

Criza din iulie a sfârșit prin a se transforma în război. Războiul a fost consecința unei serii de decizii, între care niciuna nu a fost motivată de intenții beligerante propriuzise!! Cu toate acestea, toate deciziile adoptate conțineau riscul războiului. Războiul nu a fost nici consecința nefastă a erorilor de calcul politic. Marile puteri au refuzat să renunțe la propriile decizii chiar și când a devenit evident că războiul generalizat reprezintă o probabilitate sigură. Motivul pentru o astfel de decizie era legat de convingerea că războiul în sine nu mai reprezintă cea mai neadecvată deintre opțiuni. Voința menținerii păcii, care susținuse decenii la rând stabilitatea internațională, s-a frânt între 1913 și 1914. Bazele păcii s-au erodat ca urmare a instabilității sistemului, a cursei înarmărilor, a retoricii naționalismului radical. Coincidența stranie a suprapunerii, în criza din iulie, a tuturor acestor factori a condus către Primul Război Mondial.

Referințe bibliografice

- Steiner, Zara S., *Britain and the Origins of the First World War*, London, MacMillan Press Ltd., 1977.
- Lieven, D. C. B., *Russia and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983.
- Keiger, F.V. John, *France and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983.
- Bosworth, Richard, *Italy and the Approach of the First World War*, New York, St. Martin's Press, 1983.
- A.J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1984.
- Williamson, Samuel R. Jr., *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, London, MacMillan, 1991.
- Robert John Weston Evans, Hartmut Pogge von Strandmann, *The Coming of the First War*, Oxford, Clarendon Press, 1991.

David Stevenson, *The First World War and international politics*, Oxford, Clarendon Press, 1991.

Ciobanu Nicolae, *Enciclopedia primului război mondial*, Editura Teora, București, 2000.

A.J.P. Taylor, *Monarhia habsburgică 1809-1918. O istorie a Imperiului austriac și a Austro-Ungariei*, traducere de Cornelia Bucur, București, Editura Allfa, 2000.

Geoffrey Hosking, *Rusia popor și imperiu 1552-1917*, Traducere de Dana Crăciun, Hortensia Pârlog, Iași, Polirom, 2001.

The Origins of World War I, edited by Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig, Cambridge University Press, 2003.

Hogg, Ian, V., *Dicționarul Primului Război Mondial*, editura Niculescu, București, 2007.

Markus Mösslang, Torste Rlotte, *The Diplomat's World. A Cultural History of Diplomacy, 1815-1914*, Oxford University Press, 2008.

Christopher Clark, *The Sleepwalkers. How Europe went to War in 1914*, Harper Collins Publishers, 2013.

Holger Herwig, *The First World War. Germany and Austria-Hungary 1914-1918*, 2nd edition, Bloomsbury Academic, 2014.

- **(ID) Cerința seminarului: redactarea unei lucrări semestriale cu privire la caracteristicile războiului pentru o serie de state beligerante beligerante din Europa.**

1. Vinovăția Germaniei (Die Schuldfrage)
2. Slăbiciunile Austro-Ungariei
3. Prăbușirea Rusiei Imperiale
4. Riposta Marii Britanii
5. Rezistența Franței
6. Aventura Italiei
7. Dezastrul Serbiei
8. Revanșa Bulgariei

Claudiu-Lucian Topor